

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Л. В. Перевалова, І. В. Лисенко, А. М. Лисенко, Г. М. Гаряєва

ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ

Навчально-методичний посібник
для студентів другого (магістерського) рівня підготовки
спеціальність 232 Соціальне забезпечення

Затверджено
редакційно-видавничою
радою НТУ «ХП»,
протокол №2 від 28.06.2023 р.

Харків
2024

УДК 351.84:364.442(477)(07)

П68

Рецензенти:

Бодрова І. І., кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук

Грень Л. М., доктор наук з державного управління, професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»

Перевалова Л. В. та ін.

П68 **Правові основи** управління соціальною сферою в Україні: навч.-метод. посіб. / Перевалова Л. В., Лисенко І. В., Лисенко А. М., Гаряєва Г. М. – Х.: ФОП Панов А. М., 2024. – 100 с.

ISBN 978-617-8113-69-8

Навчально-методичний посібник підготовлений відповідно до навчального курсу «Правові основи управління соціальною сферою в Україні». В ньому розглядаються основні законодавчі акти, міжнародні правові документи, які регулюють діяльність сучасних фахівців у соціальній сфері. Особлива увага приділяється проблемам правового регулювання діяльності майбутніх фахівців в системі освіти, охорони здоров'я, у соціальній сфері, у галузі праці та зайнятості, у галузі соціального захисту населення. Навчально-методичний посібник містить програму навчального курсу, теоретичний матеріал, контрольні запитання, список рекомендованої літератури та джерела законодавства для більш ретельного вивчення даної дисципліни.

Посібник буде корисним як для студентів, які навчаються за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення», так і для викладачів.

Бібліогр. 39 назв.

УДК 351.84:364.442(477)(07)

ISBN 978-617-8113-69-8

© Л. В. Перевалова, І. В. Лисенко,
А. М. Лисенко, Г. М. Гаряєва, 2024

ВСТУП

У сучасних умовах проблема соціального забезпечення населення є однією з актуальніших. Нині вона набула особливого значення з огляду на російську військову агресію. Відповідно змінюються сьогодні і підходи до соціального забезпечення. Соціальна політика України в сучасний період повинна орієнтуватися на пріоритетність важливіших проблем, серед яких й соціальна захищеність населення, організація нової системи фінансування соціальної сфери, диференціація соціального забезпечення залежно від рівня доходу, ступеня потреби і зайнятості у суспільному виробництві.

Необхідність удосконалення правового регулювання відносин щодо соціального забезпечення в нинішніх умовах підвищують значущість вивчення навчальної дисципліни «Правові основи управління соціальною сферою в Україні». У зв'язку з перенасиченістю та складністю законодавчих актів, їх неузгодженістю, відсутністю стабільності, пов'язаною з воєнним станом, проблемами, що виникають у соціальній сфері держави, всі ці та інші проблеми зумовили підготовку навчально-методичного посібника з питань правового регулювання соціальної сфери.

В рамках навчального курсу «Правові основи управління соціальною сферою в Україні» студенти зможуть оволодіти системними знаннями щодо міжнародних та європейських стандартів у соціальній сфері, нормами національного законодавства, що регулюють соціальний розвиток України, правового статусу суб'єктів, які реалізують соціальну політику країни, організаційно-правових механізмів забезпечення захисту окремих верств населення України, а саме дітей, молоді, сімей, осіб похилого віку, військовослужбовців тощо. Визначаються основні поняття соціальної політики держави, загальні поняття соціального забезпечення, особливості та основні засоби та заходи соціального забезпечення під час воєнного стану, надається класифікація видам соціальної допомоги окремим верствам населення. Розглянуті основні напрями державної соціальної політики. Особлива увага приділяється характеристиці нормативно-правових актів України та міжнародно-правових документів, які сприяють соціальному забезпеченню населення.

Навчально-методичний посібник «Правові основи управління соціальною сферою в Україні» спрямований на засвоєння теоретичних питань, пов'язаних з управлінням соціальною сферою, а також на застосування норм законодавства, одержаних знань у практичну діяльність майбутніх фахівців.

Метою даного посібника є надання систематизованих знань норм міжнародного, європейського права, чинного національного законодавства, які регулюють соціальні політику держави, професійну діяльність учасників – суб'єктів реалізації соціальної політики, сформувані навички використання одержаних знань під час здійснення практичної діяльності.

Кожний розділ навчально-методичного посібника містить основні теоретичні та додаткові питання, питання для перевірки засвоєних знань, перелік нормативно-правових актів і спеціальної літератури.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Правові основи управління соціальною сферою в Україні» студенти повинні знати та аналізувати:

міжнародно-правові документи щодо соціального забезпечення населення;

чинне законодавство України в сфері управління соціальною сферою;
соціальні наслідки політики у сфері прав людини та сталого розвитку суспільства;

програми соціального захисту населення;

процеси прийняття управлінських рішень у вирішенні питань соціально-економічної допомоги малозахищеним категоріям населення.

процес і результати професійної діяльності та якості соціальних послуг;
форми, методи та засоби надання соціальної допомоги, пенсійного забезпечення та страхування.

Уміти:

критично оцінювати результати наукових досліджень і різні джерела знань щодо соціального забезпечення, формулювати висновки та рекомендації щодо його впровадження;

проектувати теоретичну модель роботи з об'єктами соціального забезпечення в рамках соціальних служб, організацій, установ;

самостійно й автономно знаходити інформацію необхідну для розвитку професійних навичок та якостей;

пояснювати та надавати обґрунтовані відповіді населенню щодо форм, методів та засобів надання соціальної допомоги, пенсійного забезпечення та страхування;

планувати і проводити наукові дослідження в системі соціального захисту населення та висвітлювати їх результати;

виявляти потреби різних верств населення та розробляти відповідні програми соціального захисту щодо їх вирішення;

визначати можливості конституційного та правового регулювання суспільних відносин, забезпечувати оптимальні моделі соціально-правового супроводу орієнтованих на загальнолюдські цінності.

Структура навчальної дисципліни «Правові основи управління соціальною сферою в Україні» визначається відповідно до робочого навчального плану.

Видання може бути корисним викладачам і студентам закладів вищої освіти при викладанні та вивченні дисципліни «Правові основи управління соціальною сферою в Україні».

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА
навчальної дисципліни
«Правові основи управління соціальною сферою в Україні»

Тема 1. Особливості нормативно-правового регулювання соціального розвитку України.

Соціальний розвиток – ключовий складник державної політики. Джерела права, що регулюють соціальну сферу, та їх види. Цілі нормативно-правового забезпечення в соціальній сфері. Сучасний стан та напрями вдосконалення соціальної політики.

Тема 2. Правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в Україні.

Правовий статус суб'єктів формування та реалізації соціальної політики. Основні принципи та напрями діяльності органів виконавчої влади у соціальній сфері. Напрями удосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації політики України в соціальній сфері. Правовий статус Міністерства соціальної політики. Особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг.

Тема 3. Правове регулювання соціально-трудових відносин в Україні.

Трудові права громадян та гарантії їх захисту. Конституція України, Кодекс Законів про працю, як основні джерела трудового права та права соціального забезпечення. Предмет та методи регулювання соціально-трудових відносин. Законодавче забезпечення продуктивної зайнятості населення, скорочення безробіття, організації та оплати праці. Нормативно-правове врегулювання системи державного нагляду й контролю за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про працю.

Тема 4. Правове регулювання соціальної політики в сфері захисту прав сім'ї та дітей.

Правове регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні: міжнародні норми та норми національного законодавства. Основні напрями державної сімейної політики. Правовий статус Уповноваженого Президента України з прав дитини. Захист прав дітей

під час військових дій. Європейська політика в сфері захисту прав сім'ї та дітей. Гендерна політика держави. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні.

Тема 5. Особливості нормативно-правового забезпечення соціального захисту окремих верст населення України.

Нормативно-правове регулювання сфери пенсійного забезпечення. Міжнародні договори про призначення та виплату пенсій. Основні напрями та принципи правового регулювання пенсійного забезпечення. Система недержавного пенсійного забезпечення. Правові основи військової безпеки України. Захист Вітчизни як функція держави і її правова характеристика. Конституційний обов'язок громадянина щодо захисту Вітчизни: поняття, зміст, форми. Соціально-правовий захист прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Розділ 1. ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

- 1.1. Соціальний розвиток – ключовий складник державної політики.
- 1.2. Джерела права, що регулюють соціальну сферу та їх види.
- 1.3. Сучасний стан та напрями вдосконалення соціальної політики.

1.1. Соціальний розвиток – ключовий складник державної політики.

Соціальна політика грає величезну роль у внутрішній політиці, оскільки проблеми, що виникають в соціальній сфері, безпосередньо пов'язані з розвитком економічного і політичного життя держави, є своєрідним індикатором розвитку суспільства. Соціальний розвиток як ключовий складник політики держави офіційно завжди визнавалася в Україні одним із пріоритетних.

В науці соціальна політика розуміється у широкому та вузькому значенні.

У широкому розумінні соціальна політика – це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалася в суспільстві на певному етапі його розвитку, здійснюється на основі певних принципів і засад, спрямована на соціальний розвиток, забезпечення оптимального функціонування і розвитку соціальних відносин. В такому аспекті соціальна політика – це система управлінських, регулятивних, саморегулятивних способів та форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень, дій, що знаходять втілення в соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансованості соціальних інтересів людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, вирішення соціальних завдань, формування соціальних цінностей.

У вузькому розумінні соціальна політика – це цілеспрямована діяльність, що має за мету здійснення соціального захисту, створення умов для формування безпечного соціального середовища людини, забезпечення соціальної безпеки. Тобто, соціальна політика у вузькому значенні – це діяльність суб'єктів соціально-політичного життя по формуванню соціальної безпеки людини і суспільства.

Отже, соціальна політика становить систему заходів і механізмів, а також сукупність дій держави, спрямованих на регулювання та розвиток соціальної сфери з метою підвищення добробуту населення.

Характеризуючи соціальну політику, необхідно звернути увагу на об'єкт соціальної політики та її суб'єктів.

Об'єктом соціальної політики є процеси соціального розвитку, зокрема соціальні відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею своїх соціальних потреб та інтересів, освоєння і творення соціальних цінностей. У соціологічному розумінні об'єктом соціальної політики є соціальна сфера суспільства, яка охоплює соціальну структуру, умови праці і життя, соціальні відносини, соціальні норми і соціальні інститути, що регулюють процес постійного виробництва цих складових.

До об'єктів соціальної політики належать різні категорії населення, які виділяються на основі критеріїв, форми, інтенсивності вияву потреб. Можна виділити такі групи населення:

1. Вікові групи:

Діти. Їх основні потреби: медичне обслуговування; соціальне обслуговування, навчання.

Молодь. Її основні потреби: освіта; робота; дозвілля.

Люди похилого віку. Їхні основні потреби: соціальне забезпечення; охорона здоров'я; задоволення психологічних потреб.

2. Сім'я. Її потреби: матеріальне забезпечення; житлове будівництво; охорона здоров'я.

3. Колективи підприємств, установ, організацій. Їхні потреби: забезпечення зайнятості; охорона праці; організація відпочинку.

4. Соціально-професійні групи: різні професійні групи, які складаються на основі галузі праці, умов праці, а також спільного способу життя.

5. Територіальні групи: мешканці різних регіонів: Захід, Схід, Південь, Північ, мешканці міст та селищ.

6. Важливим об'єктом соціальної політики держави є військовослужбовці та члени їх сімей, особливо актуальним це стало під час військової російської агресії.

До суб'єктів соціальної політики відносяться державні установи, політичні партії, профспілки, громадські об'єднання. Відрізняють основні й похідні суб'єкти в залежності від рівня відповідальності за розробку та впровадження цілей соціальної політики.

Метою соціальної політики, що здійснюється всіма зацікавленими суб'єктами, є створення умов для стабільного соціального розвитку, формування та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил.

Цілі соціальної політики можна розподілити на стратегічні і поточні.

Цілі стратегічного характеру:

- наповнення реформ соціальним змістом;
- розвиток демократії, забезпечення прав і свобод, формування громадянського суспільства;
- активізація соціальної ролі держави, відпрацювання механізму взаємодії держави і суспільства в соціальній сфері;
- забезпечення гідних і безпечних умов життя та праці, зростання добробуту громадян;
- створення кожній людині можливостей реалізувати її здібності, одержувати дохід відповідно до результатів праці, компетентності, таланту;
- стимулювання мотивації до трудової та підприємницької діяльності, становлення середнього класу;
- забезпечення відтворення населення, оптимізація ситуації на ринку праці;
- гармонізація відносин між різними соціальними групами, формування почуття соціальної солідарності;
- формування ефективної системи соціального захисту населення;
- реформування пенсійної системи;
- розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді;
- зміцнення сім'ї, підвищення її ролі в суспільстві.

Цілі поточного характеру:

- забезпечення захисників нашої держави усім необхідним;
- надання допомоги сім'ям військовослужбовців;
- надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, особам, які внаслідок війни опинилися в складних життєвих обставинах;
- погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат;
- забезпечення прожиткового мінімуму;
- боротьба з бідністю, надання адресної допомоги;

- захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів;
- обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення;
- створення екологічно та соціально безпечних умов життя;
- запобігання соціальній деградації тощо.

Що ж стосується конкретних завдань соціальної політики, то основними із них в умовах війни є: створення умов для соціального розвитку і, насамперед, реалізації соціального потенціалу людини; сприяння розвитку соціальних відносин; створення умов для розвитку соціально-ринкових відносин, перетворення соціальних чинників в одну з домінант економічного зростання; розвиток соціально-трудова відносин; реформування системи соціального захисту, соціального страхування, пенсійного забезпечення; посилення адресності підтримки соціально незахищених верств населення; реформування ринку праці та зайнятості населення, забезпечення випереджаючого зростання вартості робочої сили; реформування системи охорони здоров'я; здійснення активної демографічної політики тощо.

1.2. Джерела права, що регулюють соціальну сферу та їх види.

Базовим законодавчим актом, в якому визначено основні правові засади регулювання соціальної сфери є Конституція України. Основний Закон держави проголошує Україну демократичною, правовою, соціальною державою, визнає людину найвищою суспільною цінністю, що обумовлює необхідність активного поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості. Головною метою конституційного регулювання соціальної сфери є створення всіх необхідних умов для забезпечення гідного рівня життя громадян, їхнього вільного й всебічного розвитку шляхом формування основ соціальної держави.

Процес формування соціальних стандартів та створення системи соціальних стандартів, гарантій та нормативів розпочався в державі з прийняттям Закону України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.) та Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.).

Нормативно-правову базу з питань соціального розвитку в Україні можна поділити на певні групи:

1. Нормативно-правові акти у сфері праці і соціального захисту населення:
 - Конституція України;

- Кодекс законів про працю України;
- Закон України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)»;
- Закон України «Про зайнятість населення»;
- Закон України «Про біженців»;
- Закон України «Про імміграцію»;
- Закон України «Про прожитковий мінімум»;
- Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»;
- Закон України «Про ратифікацію Угоди про позику (Проект удосконалення системи соціальної допомоги) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку» тощо.

2. Нормативно-правові акти у сфері житлово-комунальних послуг:

- Житловий кодекс України;
- Закон України «Про житловий фонд соціального призначення»;
- Постанова КМУ «Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток» тощо.

3. Нормативно-правові акти у сфері охорони здоров'я:

- «Основи законодавства України про охорону здоров'я»;
- Закон України «Про охорону праці»;
- Закон України «Про інформацію»;
- Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»;
- Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб»;
- Закон України «Про протидію захворюванню на туберкульоз»;
- Закон України «Про лікарські засоби» тощо.

4. Нормативно-правові акти у сфері освіти:

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;
- Закон України «Про вищу освіту»;
- Закон України «Про наукові парки» тощо.

5. Нормативно-правові акти про правовий статус військовослужбовців, членів їх сімей:

- Закон України «Про правовий режим воєнного стану»;
- Закон України «Про оборону України»;
- Закон України «Про Збройні Сили України»;
- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»;
- Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» тощо.

До міжнародних правових документів, які стосуються захисту соціальних прав людини, слід віднести Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцію про права дитини, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інші.

Найважливішим універсальним документом з прав людини є Загальна декларація прав людини, прийнята в 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН. Вона отримала широке визнання, на неї часто посилаються як на юридично обов'язковий документ звичайного міжнародного права. Загальна декларація прав людини складається з преамбули і 30 статей, у яких викладено права людини та основні свободи, на які чоловіки і жінки всього світу мають право без будь-якої дискримінації. Вона гарантує як громадянські та політичні, так і соціальні, економічні та культурні права.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 році. Цей Пакт був ратифікований Україною у 1973 році. Основні економічні, соціальні і культурні права, що проголошені у цьому документі, закріплені у Конституції нашої держави.

Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1989 р., визнає, що діти також мають права людини і що люди у віці до 18 років потребують особливого захисту для гарантування поваги до їх повного розвитку, виживання та кращих інтересів.

Перші звернення до правового соціального захисту в Європейському Союзі закладені в соціальних ідеях, які були закріплені в 1957 р. Римським договором про заснування Європейського економічного співтовариства. В цьому договорі визначається, що Співтовариство та держави-члени повинні сприяти покращенню життя та умов праці працівників. Основні аспекти соціального захисту були визначені Європейською соціальною хартією, яка була прийнята Радою Європи 18 жовтня 1961 року. Вона проголосила

соціальні права і свободи, встановила контрольний механізм, покликаний гарантувати дотримання цих прав і свобод державами-учасниками. З урахуванням розвитку соціальної політики за минулий з 1961 року час до 1996 року була підготовлена нова редакція Європейської соціальної хартії, яка розширила круг соціальних прав і підвищила рівень ряду гарантій.

Прийняття засадничих документів – Єдиного європейського акту (ЄСА) в 1986 р. і Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників в 1989 р., сприяло закріпленню таких гарантій, як право на вільне переміщення і свободу вибору занять; права на працю і справедливу винагороду; поліпшення умов праці; соціальний захист; свободу асоціацій і колективних договорів; професійну підготовку; рівне відношення до чоловіків і жінок на ринку праці і на роботі; право на інформацію, консультації та участь; охорону здоров'я і безпеку на робочому місці; захист дітей і підлітків; гідні умови життя для літніх людей; залучення інвалідів до суспільства і трудового життя.

Необхідно відмітити, що створення адекватної правової бази ЄС дозволило перевести соціальну політику на новий рівень. Існує багато інших нормативних актів Європейського Союзу, які закріплюють та розвивають соціальні права та встановлюють їх гарантії.

Нові виклики, які постали перед нашою країною під час війни, потребували змін у нормативно-правовій базі, що регулює соціальну сферу. На реалізацію соціальних і громадянських прав людини спрямовані механізми державного управління у сфері соціального розвитку, їх обмеження пов'язані з військовими діями, що відбуваються.

1.3. Сучасний стан та напрями вдосконалення соціальної політики.

Сучасний стан, у якому нині перебуває Україна, характеризується збільшенням соціальної відповідальності держави, яка взяла на себе обов'язок надання соціальної допомоги громадянам, які постраждали від війни. Повномасштабне вторгнення російської армії на територію нашої країни, введення воєнного стану стало величезним викликом для соціальної сфери. Збільшилась чисельність осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують допомоги держави: втратили здоров'я, житло, роботу, втратили рідних, діти, особи похилого віку тощо.

В Україні кошти, що спрямовуються на соціальний захист населення, залежать від фінансових можливостей держави, які визначаються обсягом

внутрішнього валового продукту та науково обґрунтованим обсягом фонду споживання. Збільшити видатки на соціальний захист в умовах війни досить складно. Економічна криза, яку загострила війна, призвела до знищення великої кількості підприємств, скорочення виробництв, руйнування малого та середнього бізнесу та, як наслідок, до скорочення податкових надходжень у бюджет держави.

Соціальна підтримка населення з боку держави під час війни можлива тільки за умови внесення змін до нормативно-правових актів.

Останнім часом був прийнятий цілий ряд нормативно-правових документів, спрямований на врегулювання соціальної політики держави. Це Закони України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми, молоддю», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» «Про правовий режим воєнного стану» та інші законодавчі акти щодо надання соціальних послуг. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» були внесені відповідні зміни у діючі законодавчі акти.

Кабінет Міністрів України, у свою чергу, прийняв постанови, що стосуються надання соціальних послуг під час війни: «Порядок фінансування соціальних послуг, що надаються особам із числа внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», «Порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні», «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» та інші.

Відповідно до Закону «Про соціальні послуги» (17.01.2019 р., останні зміни від 14.04.2022 р.) основними цілями надання соціальних послуг є:

- 1) профілактика складних життєвих обставин;
- 2) подолання складних життєвих обставин;
- 3) мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин.

Складними життєвими обставинами вважаються обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно. До них Закон відносить:

- а) похилий вік;
- б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;

в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;

г) інвалідність;
д) бездомність;
е) безробіття;
є) малозабезпеченість особи;
ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;

и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;

і) жорстоке поводження з дитиною;
ї) насильство за ознакою статі;
й) домашнє насильство;
к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
л) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Основними напрямками державної політики у сфері надання соціальних послуг є:

1) визначення правових засад профілактики потрапляння осіб/сімей у складні життєві обставини, подолання або мінімізації негативних наслідків таких обставин;

2) управління системою надання соціальних послуг;

3) створення умов для формування та розвитку ринку соціальних послуг;

4) розроблення та виконання державних та місцевих цільових програм;

5) визначення переліку соціальних послуг;

6) організація надання соціальних послуг;

7) здійснення науково-методичного, інформаційного, кадрового забезпечення системи надання соціальних послуг;

8) забезпечення дотримання державних стандартів соціальних послуг;

9) залучення громадських об'єднань, благодійних та релігійних організацій до участі в реалізації Закону (ст. 9);

На законодавчому рівні визначаються права та обов'язки отримувачів соціальних послуг (ст.12).

Так, отримувачі соціальних послуг мають право на:

1) отримання соціальних послуг відповідно до умов та порядку їх надання, визначених законодавством про соціальні послуги та договором про надання соціальних послуг;

2) повагу до честі і гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів системи надання соціальних послуг;

3) отримання від суб'єктів системи надання соціальних послуг повної та вичерпної інформації про свої права, обов'язки, порядок і умови надання соціальних послуг у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я;

4) індивідуальний підхід, що враховує потреби кожної особи/сім'ї;

5) вільний вибір надавачів соціальних послуг;

6) відмову від соціальних послуг, крім випадків обов'язкового надання соціальних послуг, визначених законом;

7) конфіденційність інформації особистого характеру, що стала відома суб'єктам системи надання соціальних послуг під час реалізації цього Закону;

8) доступ до інформації, що міститься в його особовій справі як отримувача соціальних послуг;

9) повагу до приватного життя, на свободу думки та висловлювань;

10) захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку;

11) отримання від надавачів соціальних послуг у письмовому вигляді обґрунтування відмови у наданні соціальних послуг;

12) участь в оцінюванні його потреб у соціальних послугах;

13) спілкування зі своїми рідними, близькими та іншими особами;

14) одночасне одержання кількох соціальних послуг;

15) інші права, передбачені законодавством про соціальні послуги.

Реалізація прав отримувачів соціальних послуг здійснюється з урахуванням необхідності забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг.

Отримувачі соціальних послуг, їхні законні представники зобов'язані:

1) надавати повну і достовірну інформацію, необхідну для визначення їхніх потреб у соціальних послугах, права на отримання соціальних послуг та визначення умов договору про надання соціальних послуг;

2) виконувати умови договору про надання соціальних послуг;

3) дотримуватися правил внутрішнього розпорядку роботи надавачів соціальних послуг;

4) своєчасно інформувати надавачів соціальних послуг про всі обставини, що впливають на надання або припинення надання соціальних послуг;

5) ставитися з повагою до надавачів соціальних послуг та їх працівників;

6) не перешкоджати наданню соціальних послуг, у тому числі іншим особам;

7) дбайливо ставитися до майна надавачів соціальних послуг, що використовується під час надання соціальних послуг.

Усі соціальні послуги поділяються на послуги, які спрямовані на:

1) соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;

2) соціальну підтримку – сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин;

3) соціальне обслуговування – мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду.

Важливою є класифікація соціальних послуг, тому що вони є різними, залежать від обставин, в яких опинились громадяни.

Соціальні послуги за типами поділяються на:

1) прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо);

2) комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо);

3) комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим);

4) допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття та

інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо).

Соціальні послуги залежно від строку надання поділяються на послуги, що надаються:

1) екстрено (кризово) – невідкладно (протягом доби) у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю отримувача соціальних послуг;

2) постійно – не менше одного разу на місяць протягом більше одного року;

3) тимчасово – не менше одного разу на місяць протягом до одного року;

4) одноразово.

Фінансування надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел, не заборонених законом.

Постановою КМУ від 07.05.2022 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» урегульоване питання надання соціальних послуг особам, які опинились у складних життєвих обставинах, екстрено (кризово) в умовах воєнного стану.

Дана постанова передбачає, що громадяни, які опинились у складних життєвих обставинах, під час воєнного стану зможуть отримати життєво необхідні соціальні послуги, в тому числі притулку або стаціонарного догляду. Крім того під час воєнного або надзвичайного стану екстрено (кризово) можуть надаватися наступні соціальні послуги: інформування, консультування, консультативний кризовий телефон, надання притулку, нічний притулок, короткотермінове проживання; екстрене (кризове) втручання, представництво інтересів; підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб; соціальний супровід сімей або осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю, паліативний догляд; соціально-психологічна реабілітація; натуральна допомога; переклад жестовою мовою; транспортні послуги.

До кола суб'єктів, які можуть виявляти осіб у складних життєвих обставинах, постановою включено волонтерів, адже здійснюючи

волонтерську діяльність, роздаючи гуманітарну допомогу, волонтери можуть виявляти осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, які залишились вдома і потребують сторонньої допомоги.

Фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, благодійних пожертв, благодійних грантів, міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством.

Тематика рефератів:

1. Україна – соціальна держава. Правові основи формування соціальної держави в Україні.

2. Міжнародні та європейські стандарти соціально-правового захисту громадян.

3. Соціально-правові гарантії соціальної держави щодо забезпечення прав і інтересів людини у сучасних умовах.

4. Міжнародні акти: універсальне значення для всіх держав у справі захисту прав людини.

5. Загальна декларація прав людини як основний фундамент для визначення, реалізації і захисту прав та законних інтересі людини.

6. Міжнародні пакти – основні нормативні документи, в яких сформульовані соціальні стандарти щодо забезпечення і захисту прав людини та основних свобод.

7. Європейська соціальна хартія та її значення для забезпечення соціальних прав.

8. Європейські механізми контролю захисту соціальних та економічних прав людини.

9. Європейський кодекс соціального забезпечення: зміст соціальних стандартів.

10. Соціальні права в Україні та їх державний захист.

Питання для самоконтролю:

1. Надати визначення соціальної політики в широкому та вузькому значенні.

2. В чому полягає мета та цілі соціальної політики?

3. Назвіть об'єкти та суб'єкти соціальної політики.

4. Розкрийте роль Конституції України як джерела права, що регулює соціальну сферу.

4. Які соціальні права закріплює та гарантує Конституція України?
5. Назвіть основні закони, що регулюють відносини у соціальній сфері?
6. Які міжнародно-правові акти як джерела права, що регулюють відносини у соціальній сфері?
7. В чому полягає важливість європейських стандартів для правового соціального захисту?
8. Розкрийте цілі нормативно-правового забезпечення в соціальній сфері.
9. Які нормативно-правові документи, спрямовані на врегулювання соціальної політики держави під час війни?
10. Розкрийте цілі надання соціальних послуг на сучасному етапі.
11. Що сучасне законодавство вважає складними життєвими обставинами?
12. Основні напрями державної політики у сфері надання соціальних послуг.
13. В чому полягають права та обов'язки отримувачів соціальних послуг?
14. Які види соціальних послуг існують за класифікацією?

Розділ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

- 2.1. Правове положення суб'єктів формування та реалізації соціальної політики.
- 2.2. Правовий статус Міністерства соціальної політики.
- 2.3. Особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг.

2.1. Правове положення суб'єктів формування та реалізації соціальної політики.

В Україні сьогодні функціонує розгалужена система суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та реалізацію концепції соціальної держави, зокрема, шляхом прийняття й виконання соціальних програм, надання соціальних послуг і соціальної допомоги населенню, здійснення соціального захисту громадян.

У нашій державі загалом сформовано законодавчу базу, яка регулює суспільні відносини у соціальній сфері, визначено адміністративно-правовий статус органів державної влади та місцевого самоврядування, їх повноваження, права та обов'язки, форми і методи діяльності.

Суб'єктами формування та реалізації державної соціальної політики є носії передбачених нормами законодавства прав та обов'язків щодо формування державної соціальної політики та її реалізації.

Нині у законодавстві чітко не визначено, які саме суб'єкти наділені повноваженнями формувати та реалізовувати державну соціальну політику. Певні повноваження в сфері соціальної політики є у Верховній Раді України, Президента України, вони містяться в нормах Конституції України. Крім того, у Положенні про Міністерство соціальної політики України зазначається, що це міністерство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики. З цього видається, що саме міністерство має бути тим суб'єктом, який повинен здійснювати формування державної політики у соціальній сфері.

Суб'єктами реалізації державної соціальної політики є органи державної влади, їх посадові особи, а також громадяни та/або інститути громадянського суспільства, що, застосовуючи правові методи й передбачаючи правову сферу діяльності, публічно беруть участь у формуванні та здійсненні правової політики з метою забезпечення прав і свобод особистості, становлення правової державності.

До суб'єктів реалізації державної соціальної політики можна віднести: 1) центральні органи виконавчої влади (Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти та науки України, Міністерство у справах ветеранів, Пенсійний фонд, Державна служба у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції);

2) місцеві державні адміністрації;

3) органи місцевого самоврядування.

Велике значення в питаннях формування та реалізації державної соціальної політики має Міністерство соціальної політики України. Це насамперед зумовлене тим, що основне навантаження за здійснення державної політики у відповідних сферах суспільного життя здебільшого несуть органи спеціальної компетенції, до яких у сфері соціальної політики, крім зазначеного міністерства, належать Пенсійний фонд України та фонди соціального страхування (соціального страхування від нещасного випадку на виробництві, загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, соціального страхування з тимчасової втрати працездатності), а

також Державна служба з питань праці та Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. Окрім них, до органів, що беруть участь у провадженні державної соціальної політики, належить Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство молоді та спорту України та інші органи виконавчої влади, оскільки вони здійснюють державну політику щодо дотримання відповідних соціальних прав громадян України.

Таким чином, у державі створена та функціонує широке коло суб'єктів формування та реалізації державної соціальної політики, які наділені визначеними повноваженнями як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

Принципами, на яких ґрунтується організація та діяльність органів виконавчої влади, на сучасному етапі є:

- верховенство права;
- забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- законності;
- відкритості та прозорості;
- гласності;
- відповідальності;
- можливості оскарження незаконних рішень, дій та бездіяльності органів виконавчої влади.

Враховуючи поступову модернізацію органів виконавчої влади в нашій державі, яка спрямована на наближення системи управління та норм законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу, обов'язковими до врахування виступають європейські стандарти формування основ діяльності і державної адміністрації загалом, й органів виконавчої влади зокрема.

2.2. Правовий статус Міністерства соціальної політики.

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики.

Відповідно до Положення про Міністерство соціальної політики основними завданнями Мінсоцполітики є:

- 1) *забезпечення формування та реалізації державної політики:*

у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, волонтерської діяльності, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;

у сфері соціального захисту населення, зокрема осіб з інвалідністю, ветеранів праці, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; ветеранів військової служби в частині пенсійного забезпечення;

у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в частині організації виплати їм разової грошової допомоги;

з питань виплати передбаченої законодавством соціальної стипендії студентам (курсантам) державних закладів вищої освіти, які навчаються за денною формою за державним замовленням;

з питань надання пільг з оплати житлово-комунальних послуг, твердого палива і скрапленого газу, а також житлових субсидій;

з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей;

з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі;

з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

з питань запобігання та протидії торгівлі людьми;

з питань надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи;

з питань соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби;

з питань забезпечення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій для населення;

у сфері здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) та за дотриманням прав дітей;

2) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері:

гуманітарної допомоги;

здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві

та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності в частині забезпечення відповідності законодавству рішень правління Фонду соціального страхування;

здійснення державного регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення (перерахування) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду України з Фондом соціального страхування.

Відповідно до покладених на нього завдань Мінсоцполітики:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції;

2¹) здійснює підготовку та подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо застосування, скасування та внесення змін до спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що вносяться Кабінетом Міністрів України на розгляд Ради національної безпеки і оборони України відповідно до Закону України «Про санкції», та бере участь у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до його компетенції;

3) погоджує проекти законів, інших актів законодавства, які надходять на погодження від інших міністерств та центральних органів виконавчої влади, готує в межах повноважень, передбачених законом, висновки і пропозиції до проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

4) готує в межах повноважень, передбачених законом, зауваження і пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентів України;

5) здійснює в межах повноважень, передбачених законом, координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо застосування державних соціальних стандартів і

нормативів та нормативів фінансового забезпечення надання державних соціальних гарантій;

6) здійснює в межах повноважень, передбачених законом, координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зокрема в умовах особливого періоду та під час введення правового режиму надзвичайного або воєнного стану;

7) здійснює в межах повноважень, передбачених законом, координацію діяльності структурних підрозділів місцевих держадміністрацій з питань соціального захисту населення, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, зокрема щодо їх підготовки до функціонування в умовах особливого періоду та під час введення правового режиму надзвичайного або воєнного стану;

8) визначає щомісяця фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу, а також для осіб, що належать до основних соціальних і демографічних груп населення; готує та вносить пропозиції щодо затвердження розміру прожиткового мінімуму у державному бюджеті з урахуванням прогнозного індексу споживчих цін;

9) проводить координаційно-аналітичну роботу з подолання бідності, готує пропозиції щодо вдосконалення методики проведення оцінки бідності та проводить моніторинг показників бідності;

10) бере участь у проведенні аналізу проектів державних цільових програм з метою визначення соціальних наслідків виконання програм, у тому числі щодо їх впливу на соціальний захист населення та використання трудових ресурсів, розглядає і погоджує проекти концепцій та програм;

11) бере участь у проведенні щороку аналізу стану виконання державних цільових програм у частині використання трудових ресурсів, готує пропозиції щодо їх подальшого виконання або припинення виконання, бере участь у підготовці узагальненого висновку про результати виконання державних цільових програм у частині проведення оцінки соціальних наслідків їх виконання;

12) розробляє та вносить в установленому порядку пропозиції стосовно удосконалення державної політики щодо демографічного розвитку, в тому числі підвищення рівня народжуваності та розвитку сім'ї; поліпшення здоров'я населення, подолання негативних наслідків старіння населення, регулювання міграційних потоків;

21) здійснює державне регулювання та нагляд за дотриманням закону щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду України з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

22) здійснює державний нагляд у сферах загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності у частині забезпечення відповідності законодавству рішень правління Фонду соціального страхування, погоджує структуру органів зазначеного Фонду, граничну чисельність працівників, схему їх посадових окладів, видатки на адміністративно-господарські витрати зазначеного Фонду;

23) погоджує порядок розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду соціального страхування, на депозитних рахунках банківських установ;

24) вносить органу, який призначив директора виконавчої дирекції Фонду соціального страхування, пропозиції щодо звільнення директора у разі невиконання ним завдань і функцій, визначених Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

25) подає в установленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України проект бюджету Фонду соціального страхування;

28) розробляє та вносить в установленому порядку пропозиції щодо надання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких не мають можливості їх утримувати або місце проживання чи перебування батьків яких невідоме, допомоги малозабезпеченим особам, які проживають разом з особами з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, які за висновком лікарської комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного стороннього догляду, особам з інвалідністю, особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції, іншим соціально вразливим верствам населення;

31) визначає потребу в утворенні державних установ соціального обслуговування населення, соціальної та професійної реабілітації осіб з

інвалідністю, організацій, що надають соціальні послуги соціально вразливим верствам населення, та координує роботу з їх утворення;

34) організовує підготовку та проведення державних свят, пам'ятних дат, відзначення на державному рівні міжнародних днів, що стосуються осіб з інвалідністю, жертв нацистських переслідувань;

36) координує роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій щодо імплементації та реалізації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю;

37) сприяє роботі громадських організацій, у тому числі громадських організацій осіб з інвалідністю, залучає їх до співпраці та партнерства;

38) бере участь разом з іншими центральними органами виконавчої влади у формуванні державної політики щодо створення безперешкодного середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

41) організовує виплату до 5 травня разової грошової допомоги ветеранам війни, особам, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

42) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, контроль за виробництвом технічних та інших засобів реабілітації;

43) визначає кваліфікаційні вимоги до підприємств, що забезпечують осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації, а також надають послуги з післягарантійного ремонту таких засобів;

44) визначає правові, економічні та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність закладів соціального обслуговування, реабілітаційних установ, санаторіїв для осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю, підприємств та установ протезної галузі, і забезпечує оптимізацію та розвиток їх мережі;

52) забезпечує формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб;

55) організовує та координує роботу із забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа; осіб з інвалідністю по зору та слуху; громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, що перебувають на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, в органах місцевого самоврядування; військовослужбовців,

звільнених у запас або відставку, для відселення їх із закритих та віддалених від населених пунктів військових гарнізонів;

64) забезпечує функціонування єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту та соціального обслуговування населення, а також на її базі єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку та управління коштами соціальної сфери і пенсійного забезпечення з використанням електронної соціальної картки, ведення Централізованого банку даних з проблем інвалідності та банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, про сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;

65) веде централізований облік дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути усиновлені, а також облік іноземців та громадян України, які проживають за межами України, – кандидатів в усиновлювачі та дітей, усиновлених ними;

75) створює та веде Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення і відпочинку, сприяє розвитку мережі таких закладів;

83) розробляє заходи, спрямовані на забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства;

84) формує Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності;

96) розробляє і затверджує методичні рекомендації щодо проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї;

99) здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у підготовці міжнародних договорів України, готує пропозиції щодо укладення, денонсації таких договорів, у межах повноважень, передбачених законом, укладає міжнародні договори України та забезпечує виконання зобов'язань України за міжнародними договорами з питань, що належать до компетенції Мінсоцполітики;

100) бере в межах повноважень, передбачених законом, участь у здійсненні заходів щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС;

101) бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку кадрів;

102) виступає в установленому порядку замовником науково-дослідних робіт з визначення стратегії соціальної політики, зокрема загальнообов'язкового

державного соціального страхування та пенсійного забезпечення, соціального захисту населення, зокрема осіб з інвалідністю, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також соціальних послуг, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

103) інформує в межах повноважень, передбачених законом, та надає роз'яснення щодо реалізації державної політики з питань, що належать до компетенції Мінсоцполітики;

104) здійснює визнання вантажів, коштів, у тому числі в іноземній валюті, виконаних робіт, наданих послуг гуманітарною допомогою;

105) здійснює контроль за транспортуванням, отриманням, збереженням, охороною, складуванням, розподілом, цільовим використанням, обліком гуманітарної допомоги, підготовкою відповідної статистичної звітності;

106) здійснює в межах повноважень, передбачених законом, контроль за діяльністю Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій;

107) веде Єдиний реєстр отримувачів гуманітарної допомоги;

108) забезпечує висвітлення в засобах масової інформації своєї діяльності щодо отримання, розподілу та використання гуманітарної допомоги;

111) виконує функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління;

112) здійснює розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті, для підтримки громадських організацій осіб з інвалідністю, що мають статус всеукраїнських;

114) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Мінсоцполітики очолює Міністр, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади Верховною Радою України. Міністр має першого заступника та заступників, які призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозицій Міністра.

Міністр здійснює керівництво діяльністю міністерства; спрямовує і координує здійснення іншими центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до компетенції Мінсоцполітики; забезпечує формування державної політики у відповідній сфері та контролює її реалізацію центральними органами виконавчої влади та виконує інші повноваження.

2.3. Особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг.

Засади адміністративно-правового регулювання у сфері надання соціальних послуг в Україні закладено насамперед у Конституції України. І хоча самої категорії «соціальні послуги» Основний Закон України не містить, стаття 46 визначає загальні засади соціального захисту громадян, а статті 47, 48, 49 Конституції України визначають засади житлового забезпечення, забезпечення харчуванням, одягом, житлом, надання медичних послуг громадянам, розвитку фізкультурно-спортивного та санітарно-епідеміологічного забезпечення населення. У статті 17 Конституції України вказується, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі в Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

Окремою групою адміністративно-правових актів, які регулюють вказану сферу суспільних відносин, є закони, наприклад, Цивільний кодекс України, Житловий кодекс України, Закони України «Про соціальні послуги», «Про житлово-комунальні послуги», «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та інші.

Важливе місце серед усіх законодавчих актів займають Закони України «Про соціальні послуги» та «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Соціальні послуги надають безпосередньо державні адміністрації, виконавчі органи міських рад міст обласного значення, ради об'єднаних територіальних громад.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» до повноважень районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів міських рад міст обласного значення, рад об'єднаних територіальних громад належать:

1) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору, оприлюднення відповідних результатів;

2) інформування населення про перелік соціальних послуг, їх зміст і порядок надання у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я;

3) здійснення заходів для виявлення вразливих груп населення та осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

4) забезпечення за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї надання базових соціальних послуг особам/сім'ям відповідно до їхніх потреб, вжиття заходів з надання інших соціальних послуг таким особам/сім'ям шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг державного/комунального сектору та/або залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору (шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проектів, соціальних програм тощо), та/або на умовах договору з уповноваженими органами;

5) затвердження, забезпечення фінансування та виконання регіональних програм в частині забезпечення потреб осіб/сімей у соціальних послугах, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах;

5⁻¹) визначення особливостей надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях;

б) забезпечення підвищення професійної компетентності/кваліфікації працівників надавачів соціальних послуг, утворених ними;

7) координація діяльності суб'єктів системи надання соціальних послуг на місцевому рівні;

8) забезпечення взаємодії надавачів соціальних послуг та органів, установ, закладів, фізичних осіб – підприємців, які в межах своєї компетенції надають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади допомогу вразливим групам населення та особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та/або здійснюють їх захист;

9) збір, аналіз та поширення відповідно до законодавства інформації щодо надання соціальних послуг, сприяння впровадженню кращого досвіду надання соціальних послуг;

10) забезпечення ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на місцевому рівні;

11) здійснення моніторингу надання соціальних послуг, оцінки їх якості, оприлюднення відповідних результатів;

12) здійснення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, спрямованих на фінансування соціальних послуг;

13) здійснення контролю за додержанням вимог законодавства;

14) забезпечення дотримання прав отримувачів соціальних послуг;

15) призначення керівників утворених ними надавачів соціальних послуг, діяльність яких фінансується за рахунок коштів відповідного бюджету/бюджетів;

16) вирішення інших питань щодо надання соціальних послуг відповідно до закону.

Таким чином, на сьогодні законодавча база України у сфері надання соціальних послуг є достатньо розробленою. Однак, важливим залишається подальша розробка законодавства в напрямі детальнішої регламентації всіх видів соціальних послуг, закріплених законодавством з урахуванням військових дій та відповідних міжнародних стандартів у цій сфері.

Тематика рефератів:

1. Правовий статус органів виконавчої влади, здійснюючих соціальну політику.

2. Правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в контексті євроінтеграційних намірів України.

3. Повноваження Кабінету Міністрів України в сфері соціальної політики.

4. Правовий статус Міністерства соціальної політики України.

5. Нормативно-правове забезпечення діяльності органів виконавчої влади в сфері соціального забезпечення.

6. Повноваження місцевих органів виконавчої влади в сфері соціального забезпечення.

Питання для самоконтролю:

1. Які нормативно-правові акти визначають коло суб'єктів, що регулюють соціальну сферу?

2. Надайте характеристику суб'єктам, що регулюють соціальну сферу.
3. Визначить правовий статус Міністерства соціальної політики.
4. Яку роль відіграє Міністерство соціальної політики у соціальній сфері?
5. На яких принципах ґрунтується діяльність органів виконавчої влади у соціальній сфері?
6. Визначить особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг.
7. Які органи надають соціальні послуги в Україні?
8. Визначить повноваження органів, які надають соціальні послуги.

Розділ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

- 3.1. Соціально-трудова права громадян та гарантії їх захисту.
- 3.2. Предмет та методи регулювання соціально-трудова відносин. Суб'єкти трудових відносин.
- 3.3. Законодавче забезпечення продуктивної зайнятості населення, скорочення безробіття, організації та оплати праці.

3.1. Соціально-трудова права громадян та гарантії їх захисту.

Соціально – трудові відносини є ключовим елементом будь-якої економічної системи, «серцевиною» усього комплексу суспільних відносин, оскільки саме від їх характеру та досконалості безпосередньо залежать якість трудового життя, соціальна злагода у суспільстві, продуктивність праці і, зрештою, соціально-економічний прогрес. Вони охоплюють різноманітні аспекти трудової діяльності, прийняття на роботу та звільнення працівників, нормування та оплати праці, її умови та якість, трудову мотивацію, вирішення конфліктів пов'язаних з трудовою діяльністю та питання соціального забезпечення.

Регулювання соціально-трудова відносин здійснюється на підставі Конституції України, Кодексу законів про працю України, Законів України «Про зайнятість», «Про охорону праці», «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди» та інші нормативно-правові акти.

Конституція України гарантує право на працю (ст. 43), що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно собі обирає, або вільно на яку погоджується, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, а також право на належні умови праці, своєчасне

отримання винагороди. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен, хто працює, має право на відпочинок (ст. 45). Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46). Важливим положенням Конституції є гарантування права працюючим на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44).

Слід зауважити, що на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина передбачених статтями 43, 44 Конституції України.

Кодекс законів про працю України (КЗпП) є зведеним законом і діє на всій території України. КЗпП України регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і підвищенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства та в першу життєву потребу кожної працездатної людини (ст. 1). Поряд із правами на працівника накладаються обов'язки. Серед них: сумлінне виконання трудових обов'язків; дотримання трудової дисципліни; дбайливе ставлення до майна підприємства, установи, організації; виконання встановлених норм праці (ст. 139 КЗпП). У жодному нормативному акті, у жодному трудовому договорі не може бути знижений рівень тих прав і гарантій, які надаються працівнику згідно з КЗпП (ст. 2, ст. 2і, ст. 5і).

Держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України: вільний вибір виду діяльності; безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів; безплатне навчання

безробітних новим професіям, перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії; компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи.

Однак, слід зауважити, що на стан соціально-трудових відносин активно впливають такі чинники, як структурні зміни в економіці, соціальна політика уряду, науково-технічний прогрес, професійно-кваліфікаційні зміни в робочій силі, темпи економічного розвитку, інфляція, гнучкість ринку праці, активність колективних переговорів, ефективність зайнятості, тощо.

Під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», діють обмеження та особливості організації трудових відносин, встановлені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

3.2. Предмет та методи регулювання соціально-трудових відносин. Суб'єкти трудових відносин.

Соціально-трудові відносини – це комплекс взаємовідносин між найманими працівниками та роботодавцями за участю держави, пов'язані з прийомом на роботу працівників, використанням та оплатою їх праці, відтворенням робочої сили, спрямовані на забезпечення соціальної злагоди високого рівня та якості життя працівників, високої ефективності роботи підприємства.

Якщо розглядати *соціально-трудові відносини в об'єктивному значенні*, то соціально-трудові відносини виступають як сукупність економічних, соціально-психологічних, адміністративних та правових норм та методів, спрямованих на включення робочої сили в процес праці та її відтворення на основі ринкових механізмів, а саме: попиту, пропозиції та ринкової ціни.

З боку права, соціально-трудові відносини – це суспільні відносини, які регулюються нормами трудового права.

Під предметом соціально-трудових відносин розуміють соціально-економічні явища і процеси, які виникають у соціально-трудої сфері. Їх можна поділити на три структурні блоки:

- соціально-трудові відносини зайнятості;
- соціально-трудові відносини, пов'язані з організацією та ефективністю праці;
- соціально-трудові відносини, пов'язані з винагородою за працю. Як предмет групових (колективних) соціально-трудових відносин, приміром, між працівниками і роботодавцями може виступати кадрова політика в цілому та (чи) її окремі елементи: атестація кадрів, контроль та аналіз трудової діяльності, оцінка ефективності праці, організація праці, нормування праці, трудові конфлікти і їхній розвиток, трудова мотивація.

Усе різноманіття соціально-економічних явищ, що виступають як предмети соціально-трудових відносин, структурується в такі три самостійні предметні блоки:

- соціально-трудові відносини зайнятості;
- соціально-трудові відносини, пов'язані з організацією й ефективністю праці;
- соціально-трудові відносини, що виникають у зв'язку з винагородою за працю.

Така структуризація дозволяє чітко визначити систему факторів, що обумовлюють соціально-трудові відносини в кожному з цих блоків і методи їхнього регулювання.

Основними суб'єктами соціально-трудових відносин у ринковій економіці виступають:

- наймані працівники;
- підприємці (роботодавці);
- держава.

Суб'єктами соціально-трудових відносин можуть бути працівник, група працівників, об'єднаних якою-небудь системою утворюючою ознакою. У цьому зв'язку соціально-трудові відносини можуть бути індивідуальними, коли з окремим роботодавцем взаємодіє окремий працівник, а також груповими чи колективними, коли працівники (роботодавці) взаємодіють між собою. Звідси соціально-трудові відносини можуть підрозділятися на дво-, три- і багатосторонні. Як суб'єкт соціально-трудових відносин може виступати організація (підприємство) чи її група, а також територіальне утворення. Як суб'єкта соціально-трудових відносин світове співтовариство за певних умов розглядає й окрему державу.

Найманий робітник – це громадянин, який уклав трудову угоду з роботодавцем, керівником підприємства або іншим уповноваженим ним органом і безпосередньо виконує трудову функцію відповідно до існуючих регламентів. Трудовий договір може бути письмовим чи усним, але в будь-якому випадку він визначає соціально-трудові відносини між його учасниками. Як найманий працівник – суб'єкт соціально-трудових відносин можуть виступати як окремі працівники, а також і групи працівників, що розрізняються за своїм становищем у соціально-професійній структурі, спрямованістю інтересів, мотивацією праці й іншими ознаками.

Основою групових і індивідуальних розходжень виступають вік, стать, стан здоров'я, ступінь освіченості, професійна, посадова, галузева приналежність, що визначають сутнісні сторони у неадекватному поводженні найманого робітника. Досить вагомим для України фактором формування моделі трудового поводження найманих працівників є їхнє територіальне розміщення.

Особливу роль у процесі формування нових соціально-трудових відносин в Україні відіграють вікові розходження: зміна поколінь, що серйозно відрізняються одне від одного за основними соціально-

психологічними параметрами, орієнтацією і мотивацією, вимагає відповідного врахування. На соціально-трудових відносинах не може не позначитися і стать, наприклад, фахівці відзначають, що чоловікам притаманний підвищений радикалізм, а жінкам – конформізм.

Найманий робітник повинен мати певні якості, оцінка яких може дати реальне уявлення про сутність і зрілість соціально-трудових відносин. Насамперед, найманий робітник повинен мати готовність і здатність до особистої участі в соціально-трудових відносинах, визначену установку на кращі способи участі в них.

Розвинуті трудові відносини припускають існування інститутів, що виступають від імені найманих робітників і захищають їхні інтереси. Традиційно такими є професійні спілки – масові організації, які об'єднують найманих робітників, пов'язаних спільністю соціально-економічних інтересів. Професійні спілки створюються для захисту економічних інтересів найманих робітників чи осіб вільних професій у визначеній сфері діяльності профспілок: забезпечення зайнятості, умов та оплати праці. Можливі й інші організаційні форми об'єднання найманих робітників.

Роботодавець – це громадянин, який самостійно працює і постійно наймає для роботи одного чи багатьох осіб. Зазвичай це власник засобів виробництва, але роботодавцем вважається також керівник підприємства державної форми власності, наприклад, директор.

Держава як суб'єкт соціально-трудових відносин виконує законодавчу, захисну та регулятивну функції. Крім того, держава виступає в ролі роботодавця, оскільки в державній власності зосереджено певну частку підприємств. Найчастіше вона виконує тут такі ролі: законодавця, захисника прав, регулювальника, роботодавця.

Ступінь реалізації кожної з цих рольових функцій держави, характер їх сполучення в кожен конкретний момент часу визначаються історичними, політичними, економічними умовами розвитку держави. Тому роль останнього в соціально-трудових відносинах може істотно змінюватися.

Взаємозв'язки між суб'єктами соціально-трудових відносин виникають на різних рівнях: працівник-працівник; працівник-роботодавець; профспілка-роботодавець; роботодавець-держава; працівник-держава й інші.

Соціально-трудові відносини в залежності від способу регулювання, методів вирішення проблем класифікують по типах. Тип соціально-трудоких відносин визначається їхнім характером, а саме, яким чином приймаються рішення в соціально-трудокій сфері.

За організаційними формами існують такі типи соціально-трудоких відносин: патерналізм, партнерство, конкуренція, солідарність, субсидіарність, дискримінація, конфлікт.

Патерналізм – значною мірою регламентації соціально-трудоких відносин зі сторони держави або керівництва підприємства. Це від «батьківської турботи» держави про потреби населення або адміністрації підприємства про його працівників.

Партнерство – здійснення захисту своїх інтересів суб'єктами соціально-трудоких відносин і їх самореалізація в політику погодження, взаємних пріоритетів.

Конкуренція характеризується взаємоповагою, досконалістю відносин між людьми або колективами.

Солідарність представляє загальну відповідальність і взаємну допомогу, основану на спільності інтересів групи людей.

Субсидіарність означає прагнення людини до особистої відповідальності за досягнення своїх цілей і своїх дій при рішенні соціально-трудоких проблем.

Дискримінація – це незаконне обмеження прав суб'єктів соціально-трудоких відносин. Дискримінація може виражатися по віку, расі, національності, статі, конфесії та інших ознаках, а також дискримінація може проявлятися і при виборі професії, вступу на навчання до навчального закладу, просування по службі, оплаті праці, звільненні.

Конфлікт – є крайньою мірою протиріччя в соціально-трудоких відносинах. Найбільшими формами прояву трудоких конфліктів є: трудові спори, страйки, масові звільнення (локаути).

Для регулювання соціально-трудоких відносин держава створює систему програм, яка охоплює такі напрямки, як: зайнятість, соціальна політика, умови праці, міграційна і демографічна політика.

Відповідно до соціально-економічного простору, в якому взаємодіють суб'єкти в сфері праці, та враховуючи персоніфікацію цих суб'єктів прийнято

розрізняти рівні реалізації соціально-трудоких відносин: індивідуальний, груповий, змішаний, організаційні (підприємства), галузеві, регіональні.

Важливу роль у формуванні типів соціально-трудоких відносин відіграють принципи, на яких базуються відносини.

Основний принцип системи соціально-трудоких відносин – законодавче забезпечення прав у соціально-трудокій сфері, визначення об'єктів, суб'єктів, порядку їхніх взаємодій, охоплення сфер взаємин суб'єктів, а також контроль за дотриманням цих прав.

Принцип солідарності – ідеал, вироблений людством у процесі його соціально-економічного розвитку, – припускає спільну відповідальність людей, засновану на особистій відповідальності і згоді, єдності і спільності інтересів. Його суть зводиться до того, що згуртованість дозволяє виявляти й оцінювати однакові інтереси, типові для тієї чи іншої групи населення, подібні загальні риси, а також подібний соціальний чи економічний ризик. Це, у свою чергу, створює конструктивну основу для того, щоб спільно захищати свої інтереси, протистояти небезпеці і ризику. Принцип солідарності дозволяє компенсувати монопольну регламентуючу роль держави в розвитку соціально-трудоких відносин, стимулюючи прояв особистої ініціативи і відповідальності в кожного учасника соціально-трудоких відносин.

Принцип субсидіарності ґрунтується на особистій відповідальності. Однак відповідно до цього принципу, завжди варто віддати перевагу «самозахисту», ніж допомозі зі сторони, а при можливості перенесення соціальної відповідальності на третю особу, наприклад, на державу, перевагу повинно бути віддано «субсидіарній» допомозі. Принцип субсидіарності спрямований на збереження неослабного прагнення людини до самовідповідальності і самореалізації і покликаний запобігати перенесенню відповідальності на суспільство. Цілком зрозуміло, що в соціально-трудоких відносинах будь-якого суспільства почуття власної гідності, віра в себе і почуття особистої відповідальності громадян повинні стимулюватися; крім того, повинна бути забезпечена можливість їхньої реалізації.

Принцип партнерства припускає здійснення захисту своїх інтересів суб'єктами соціально-трудоких відносин і їхню самореалізацію в політику узгодження взаємних пріоритетів.

Принцип загальності повинен бути визначальним у механізмі соціального захисту. Звуження кола захисту на користь найбільш нужденних,

малозабезпечених груп, безсумнівно, буде викликати в них утриманські настрої. Необхідне поширення дії соціального захисту на всіх осіб: працюючих, безробітних, непрацевдатних, незалежно від соціального статусу. У рамках реалізації механізму соціального захисту важливим є диференційований підхід, актуальність якого обумовлена усе більшою поляризацією суспільства в умовах кризи й економічної стагнації. Таким чином, диференціація норм і умов соціального захисту буде стимулювати самостійність учасників соціально-трудовак відносин, а також враховувати причини і ступінь утрати працевдатності.

Принцип адресності має актуальне значення на етапі реалізації соціального захисту. Законодавча практика найчастіше має декларативну форму. При цьому існує ряд законів і положень, практичне втілення яких відсутнє. Декларування різних положень і зобов'язань держави з питань соціального захисту не знімає гостроти проблем у цій сфері. Слідом за прийняттям законодавчих норм необхідні механізми і адресні програми їхньої реалізації.

Принцип інтегрованості містить у собі обов'язковість взаємозв'язку і взаємодії усіх форм, елементів і методів соціального захисту, організацію їх у єдину систему на всіх рівнях і структурних ланках суспільного життєзабезпечення.

Ціль соціального захисту в системі соціально-трудовак відносин – забезпечення стабільності функціонування всієї соціально-трудовак сфери і гідного рівня життя всім її учасникам.

Основною формою погодження інтересів найманих працівників та роботодавців може бути та, котра базується на партнерських відносинах і виключає диктатуру в соціально-трудовак відносинах будь-якого класу, органу чи особистості. Соціальне партнерство – це альтернатива будь-якій диктатурі в соціально-трудовак відносинах, воно є найприйнятнішим методом оптимізації, досягнення балансу інтересів роботодавців та найманих працівників.

Для ефективного функціонування соціально-трудовак відносин у ринковій економіці, як свідчить міжнародний досвід і передусім досвід країн з розвинутою ринковою економікою, необхідна, з одного боку, наявність дієвої системи соціального партнерства, а з іншого, — активна діяльність держави в соціально-трудовак сфері. Водночас украй важливо задіяти комплекс заходів (адміністративних, організаційних, економічних тощо), які оптимізують відносини між роботодавцем і найманими працівниками

безпосередньо на виробничому рівні, забезпечують баланс інтересів суб'єктів та органів, що функціонують на цьому рівні.

У розгорнутому вигляді методи регулювання соціально-трудових відносин, які мають використовуватися в економіці ринкового типу, можуть бути подані у вигляді таких груп:

- нормативно-правові;
- програмно-цільові;
- адміністративно-розпорядчі;
- організаційно-впорядкувальні;
- договірні;
- погоджувально-арбітражні, посередницькі, примирні;
- партисипативні.

Нормативно-правові методи є результатом нормотворчої діяльності держави (органів законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування). Ця форма регулювання соціально-трудових відносин передбачає застосування норм, що містяться в законах, постановах уряду, указах Президента, інших нормативних актах, які затверджуються органами державної влади та місцевого самоврядування.

Програмно-цільові методи передбачають розроблення й застосування програм у соціально-трудовій сфері, які залежно від рівня реалізації поділяються на національні, регіональні (територіальні), галузеві та програми виробничого рівня (підприємств, організацій). Так, на національному рівні в Україні розробляються та реалізуються програми зайнятості, соціальної політики, розвитку і використання трудового потенціалу, боротьби з бідністю та багато інших.

Адміністративно-розпорядчі та організаційно-впорядкувальні методи застосовуються переважно на рівні підприємств й організацій та покликані регламентувати взаємовідносини в системі: роботодавець – адміністрація; адміністрація – наймані працівники; керівник – підлеглі працівники, а також взаємовідносини між працівниками, які пов'язані різними формами поділу та кооперації праці. Застосування цих методів на практиці передбачає розроблення організаційних регламентів, положень про структурні підрозділи, посадових інструкцій, графіків робочого часу й відпочинку тощо.

Суть договірних методів, що використовуються в соціально-трудовій сфері, пов'язана з проведенням консультацій, переговорів між соціальними

партнерами та укладенням системи угод і договорів на різних рівнях соціально-трудових відносин. Використання цих методів – основа функціонування соціального партнерства.

Застосування *погоджувально-арбітражних, посередницьких, примирних методів* має на меті запобігати трудовим конфліктам та залагоджувати їх без соціальних потрясінь і руйнівних процесів.

Використання *партисипативних* методів передбачає запровадження сучасних форм і методів участі найманих працівників в управлінні виробництвом, у прийнятті та реалізації організаційно-управлінських нововведень.

3.3. Законодавче забезпечення продуктивної зайнятості населення, скорочення безробіття, організації та оплати праці.

Правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття. визначає Закон України «Про зайнятість населення».

Зайнятість – не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно.

Зайнятість населення, яке проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення його потреб у добровільному виборі виду діяльності, стимулювання створення нових робочих місць і розвитку підприємництва.

Громадяни України вільно обирають види діяльності, які не заборонені законодавством, у тому числі і не пов'язані з виконанням оплачуваної роботи, а також професію, місце роботи відповідно до своїх здібностей.

Згідно з чинним законодавством до зайнятого населення належать громадяни, що проживають на території України на законних підставах:

а) працюючі по найму на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності, у міжнародних та іноземних організаціях в Україні і за кордоном, у фізичних осіб;

б) громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їх сімей, що беруть участь у виробництві, а також члени особистих селянських господарств, діяльність яких здійснюється відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство»;

в) обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях;

г) які проходять службу в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, військах внутрішньої та конвойної охорони і Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ України, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, альтернативну (невійськову) службу;

д) які проходять професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації з відривом від виробництва; навчаються в денних загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах;

До зайнятого населення також належать:

– непрацюючі працездатні особи, які фактично здійснюють догляд за дитиною з інвалідністю, особою з інвалідністю I групи або за особою похилого віку, яка за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досягла 80-річного віку, та отримують допомогу, компенсацію та/або надбавку відповідно до законодавства;

– батьки – вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;

– особа, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, та одержує грошову допомогу на догляд за нею відповідно до законодавства.

Згідно з чинним законодавством держава гарантує працездатному населенню у працездатному віці в Україні, зокрема, добровільність праці, вибір або зміну професії та виду діяльності; захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; безплатне сприяння у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні;

виплату вихідної допомоги працівникам, які втратили постійну роботу на підприємствах, в установах і організаціях, у випадках і на умовах, передбачених чинним законодавством; безплатне навчання безробітних нових професій; виплату безробітним в установленому порядку допомоги по безробіттю.

Варто зазначити, що держава забезпечує надання додаткових гарантій щодо працевлаштування працездатних громадян у працездатному віці, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, зокрема, жінкам, які мають дітей віком до шести років; одиноким матерям, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів; молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних або вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і якій надається перше робоче місце.

Відповідно до Закону *безробіттям* вважається таке соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування.

Безробітний – це особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи.

Слід зазначити, що безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Також, безробітними визнаються інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу.

У разі неможливості надати підходящу роботу безробітному може бути запропоновано пройти професійну перепідготовку або підвищити свою кваліфікацію.

Законодавством визначено перелік осіб, які не можуть бути визнані безробітними.

Так, не можуть бути визнані безробітними громадяни:

а) віком до 16 років, за винятком тих, які працювали і були вивільнені у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, реорганізацією,

перепрофілюванням і ліквідацією підприємства, установи і організації або скороченням чисельності (штату);

б) які вперше шукають роботу і не мають професії (спеціальності), в тому числі випускники загальноосвітніх шкіл, у разі відмови їх від проходження професійної підготовки або від оплачуваної роботи, включаючи роботу тимчасового характеру яка не потребує професійної підготовки;

в) які відмовились від двох пропозицій підходящої роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості як осіб, які шукають роботу;

г) які мають право на пенсію за віком, у тому числі на пільгових умовах, на пенсію за вислугу років та скористалися цим правом або досягли встановленого законом пенсійного віку.

Доцільно звернути увагу на те, що послуги пов'язані із забезпеченням зайнятості населення, надаються державною службою зайнятості безплатно.

До державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні можуть звертатися всі незайняті громадяни, які бажають працювати, а також зайняті громадяни, які бажають змінити професію або місце роботи, влаштуватися на роботу за сумісництвом чи у вільний від навчання час.

Громадяни, які звернулися до державної служби зайнятості як особи, що шукають роботу, мають право на безплатну професійну орієнтацію, консультацію, підготовку, перепідготовку, одержання відповідної інформації з метою вибору виду діяльності, професії, місця роботи, режиму праці.

Згідно з чинним законодавством професійна підготовка і перепідготовка осіб, зареєстрованих у службі зайнятості як таких, що шукають роботу, безробітних, може провадитися у таких випадках:

неможливості підібрати підходящу роботу через відсутність у громадянина необхідної професійної кваліфікації;

необхідності змінити кваліфікацію у зв'язку з відсутністю роботи, яка відповідає професійним навикам громадянина;

втрати здатності виконання роботи за попередньою професією;

необхідності підібрати підходящу роботу інваліду, в тому числі з умовою про виконання роботи вдома, відповідно до рекомендацій МСЕК, наявної кваліфікації та з урахуванням його побажань;

пошуку роботи вперше і відсутності професії (спеціальності).

Професійна підготовка, підвищення кваліфікації і перепідготовка громадян організується державною службою зайнятості за її направленням у навчальних закладах, на підприємствах, в установах і організаціях згідно з укладеними договорами або у спеціально створюваних для цього навчальних закладах державної служби зайнятості за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Разом з цим слід відмітити, що держава створює умови незайнятим громадянам у поновленні їх трудової діяльності та забезпечує їм такі види компенсацій:

а) надання особливих гарантій працівникам, вивільнюваним з підприємств, установ, організацій;

б) виплату матеріальної допомоги в період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації;

в) виплату в установленому порядку допомоги по безробіттю.

Розміри та умови надання матеріального забезпечення на випадок безробіття визначаються Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

Таким чином, держава створює умови для забезпечення ефективної зайнятості населення та запобігання безробіттю.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Основними законодавчими актами, які регулюють питання оплати праці є Закон України «Про оплату праці», Кодекс законів про працю України.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства (ст. 1).

Структура заробітної плати складається з основної заробітної плати, додаткової та інших заохочувальних та компенсаційних виплат.

Основна заробітна плата – винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові

обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата. Це – винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати. До них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

24 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», відповідно до якого на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

Відповідно до статті 10 цього Закону:

– Заробітна плата виплачується працівнику на умовах, визначених трудовим договором.

– Роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати.

– Роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили.

– Звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати.

– У разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати внаслідок ведення бойових дій, строк виплати заробітної плати може бути відтермінований до моменту відновлення діяльності підприємства.

Тематика рефератів:

1. Нормативно-правове регулювання соціально-трудова відносин в Україні.

2. Конституційно-правові гарантії соціально-трудова прав громадян.

3. Кодекс законів про працю в Україні та його значення в регулюванні трудових прав громадян.

4. Міжнародний досвід регулювання трудових відносин.

5. Міжнародна організація праці та її вплив на розвиток соціально-трудо­вих відносин у світі.

6. Забезпечення зайнятості у країнах Європейського Союзу.

7. Правове регулювання забезпечення зайнятості в Україні.

Питання для самоконтролю:

1. Які законодавчі акти встановлюють та гарантують соціально-трудо­ві права громадян?

2. Надайте класифікацію соціально-трудо­вих прав громадян.

3. Надайте визначення соціально-трудо­вих відносин в об'єктивному та суб'єктивному значенні.

4. Визначте предмет соціально-трудо­вих відносин.

5. Охарактеризуйте суб'єктний склад соціально-трудо­вих відносин.

6. Які типи соціально-трудо­вих відносин існують? Надайте їх характеристику.

7. Назвіть рівні соціально-трудо­вих відносин та охарактеризуйте предмети соціально-трудо­вих відносин на кожному з них.

8. Викладіть основні принципи соціально-трудо­вих відносин.

9. Поясніть сутність методів регулювання соціально-трудо­вих відносин.

10. Охарактеризуйте основні принципи системи соціально-трудо­вих відносин.

11. Як забезпечується зайнятість населення в Україні?

12. В чому особливості забезпечення зайнятості населення під час воєнного стану?

13. Які категорії громадян відносяться до зайнятого населення?

14. Які гарантії забезпечення зайнятості населення встановлює держава?

15. Хто визнається безробітним?

16. Які особи не можуть бути визнані безробітними?

17. Які умови створює держава незайнятим громадянам для поновлення їх трудової діяльності?

18. Надайте визначення заробітної плати та розкрийте її структуру.

19. В чому особливості оплати праці під час воєнного стану?

Розділ 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СІМ'Ї ТА ДІТЕЙ

4.1. Правове регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні: міжнародні норми та норми національного законодавства.

4.2. Основні напрями державної сімейної політики.

4.3. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні.

4.1. Правове регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

Правове регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні здійснюється за допомогою міжнародних норм і норм національного законодавства. Так, основними положеннями є норми Конституції України, в ст. 46 якої визначаються основні засади, а саме передбачено право громадян на соціальний захист, а ст. 52 Конституції проголошує, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей. Тобто діти, незалежно від того, чи вони живуть у сім'ї, чи вони позбавлені батьківського піклування і виховуються у відповідних дитячих закладах, мають право на належні умови життя, дбайливе ставлення до себе, право на забезпечення можливості розвиватися духовно, фізично, морально, інтелектуально.

Наступним нормативно-правовим актом, який є частиною системи національного законодавства у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, є Сімейний кодекс України, в якому визначено важливість сім'ї як первинного та основного осередку суспільства, що підлягає державній охороні. Так, ст. 5 Кодексу регламентує, що держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини. Держава бере під свою охорону кожную дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування. Також у

Сімейному кодексі визначені положення, які передбачають порядок і особливості влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом усиновлення, встановлення над такою дитиною опіки чи піклування, здійснення патронату над дітьми, влаштування дітей до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу.

Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» визначають певні гарантії у сфері освіти для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та встановлюють пільги щодо прийому на навчання до закладів вищої освіти для окремих категорій дітей, щоб такі діти мали змогу повною мірою реалізувати своє конституційне право на освіту, в рамках якого здобути відповідну спеціальність та професію.

Для реалізації такого права у ст. 37 Закону України «Про освіту» закріплено необхідність у створенні навчальних закладів для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації. У цій статті йдеться про таке: для дітей, які не мають необхідних умов для виховання і навчання в сім'ї, створюються загальноосвітні школи-інтернати. Для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, створюються школи-інтернати, дитячі будинки, в тому числі сімейного типу, з повним державним утриманням. Для дітей, які потребують тривалого лікування, створюються дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні санаторні школи-інтернати, дитячі будинки. Навчальні заняття з такими дітьми проводяться також у лікарнях, санаторіях, вдома. Для осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, школи, дитячі будинки, дошкільні та інші навчальні заклади з утриманням за рахунок держави. Для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання, створюються загальноосвітні школи і професійно-технічні училища соціальної реабілітації. Порядок забезпечення учнів державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладів стипендією, організації харчування учнів із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, дітей-інвалідів/інвалідів I-III групи та дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», визначається Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, держава намагається забезпечити всі належні умови для виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і дітей, які потребують особливих умов виховання, їх розвитку з метою адаптації таких дітей до умов соціального середовища.

Законом України «Про вищу освіту» (ст. 44) визначено, що брати участь у конкурсі за результатами вступних іспитів з конкурсних предметів у закладі вищої освіти у межах установлених квот прийому до вищих навчальних закладів (наукових установ) України мають особи (за їхнім вибором), які мають захворювання, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, діти-сироти та особи, яких законом визнано учасниками бойових дій та які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, брали участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення. Держава відповідно до Закону зобов'язана забезпечити особам, визнаним учасниками бойових дій, та їхнім дітям, дітям, один із батьків яких загинув (пропав безвісти) у районі проведення бойових дій чи збройних конфліктів або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів, а також внаслідок захворювання, одержаного в період участі в антитерористичній операції, дітям, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту, дітям, зареєстрованим як внутрішньо переміщені особи, у тому числі дітям, які навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, державну цільову підтримку для здобуття вищої освіти у державних та комунальних навчальних закладах.

Відповідна державна цільова підтримка для здобуття вищої освіти полягає у:

- 1) повній або частковій оплаті навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;
- 2) пільгових довгострокових кредитах для здобуття освіти;
- 3) соціальній стипендії;
- 4) безоплатному забезпеченні підручниками;
- 5) безоплатному доступі до мережі Інтернет, систем баз даних у державних та комунальних навчальних закладах;

б) безоплатному проживанні в гуртожитку; тощо.

Така державна цільова підтримка спрямована на підвищення добробуту дітей, поліпшення їх якості життя, подолання соціального відторгнення таких дітей та забезпечення реалізації основоположного принципу рівності прав усіх громадян.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» також містить відповідні пільги щодо надання відповідним категоріям громадян безоплатної вторинної правової допомоги, а саме:

1) дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів;

2) особам, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий від суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інвалідам, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, меншому за два прожиткових мінімуми для непрацездатних осіб, на всі види правових послуг; захист; здійснення представництва інтересів таких дітей в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

Наступним одним із основних нормативно-правових актів у сфері соціального захисту як усього населення, так і сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який встановлює найважливіші державні соціальні стандарти і нормативи у різних сферах життєдіяльності: у сфері житлово-комунального обслуговування, у сфері транспортного обслуговування та зв'язку, у сфері охорони здоров'я, у сфері забезпечення навчальними закладами, у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту, у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування; визначає основні державні соціальні гарантії (мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної

соціальної допомоги та інших соціальних виплат), порядок визначення і їх розмір; джерела і способи забезпечення їх фінансування.

У Законі України «Про охорону дитинства» визначено, що кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Також для забезпечення належного рівня життя дітей та належних матеріальних умов для їх виховання у ст. 13 вказаного Закону встановлено обов'язок держави надавати соціальну допомогу батькам або особам, які їх замінюють. Порядок та особливості надання такої допомоги визначаються Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», де у ст. 3 передбачено, що до державної допомоги сім'ям з дітьми належать:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 2) допомога при народженні дитини;
- 3) допомога при усиновленні дитини;
- 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- 5) допомога на дітей самотніми матерями.

Необхідно зауважити, що у зв'язку з воєнним станом, нестабільною економічною ситуацією в Україні, подорожчанням послуг і товарів, масовим звільненням працівників значна частина сімей з дітьми є малозабезпеченими і підпадають під дію Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».

Відповідний Закон визначає, що малозабезпеченою є сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Такі сім'ї мають право на отримання щомісячної допомоги у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Порядок надання допомоги малозабезпеченим сім'ям передбачений Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям».

Основні засади, заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа та державні соціальні стандарти і нормативи для них містяться в Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», порядок надання якої передбачений Постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня

2007 р. № 81 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною».

Що ж до соціального захисту дітей-інвалідів, то основним Законом України, який регулює дане питання, є Закон «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», в якому містяться положення щодо категорій осіб, які мають право на державну соціальну допомогу, її розміри, умови, порядок і строки виплати.

Закон України «Про соціальні послуги» регулює питання надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, визначає види соціальних послуг, форми, порядок їх надання та умови їх отримання.

Правовою основою соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей є Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», який містить основні принципи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей, їхні права та обов'язки, визначає заходи щодо запобігання бездомності і безпритульності.

Не менш важливим нормативно-правовим актом у системі національного законодавства у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства є Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», в якому визначаються основні принципи здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, порядок та особливості її реалізації шляхом надання соціального обслуговування, здійснення соціальної профілактики серед сімей, дітей та молоді та їх соціальної реабілітації, також виокремлюються сфери та рівні здійснення такої соціальної роботи тощо.

В останні десятиліття захист і добробут дітей під час конфлікту став важливою частиною порядку денного міжнародної спільноти. Таким чином було розроблено низку норм і стандартів, що утворюють нормативно-правову базу для захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

Діти, що зростають в умовах воєн, захищені нормами міжнародного гуманітарного права як частина цивільного населення. Проте, з огляду на

вразливість і потреби, пов'язані з дитячим розвитком, діти мають особливий захист. Деякі гарантії, передбачені міжнародно-правовими актами, стали частиною звичаєвого права.

Основними міжнародно-правовими актами, що є основою для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту, є:

- Конвенція ООН про права дитини (1989)
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році)
- Женевські конвенції про захист жертв війни (1949)
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977)
- Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999)
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками.

Система міжнародних угод, протоколів та інших інструментів «м'якого права» продовжує розвиватися та надавати рекомендації щодо того, як розширити захист і дотримання прав дитини під час збройних конфліктів. Однак, ефективне впровадження стандартів, передбачених цими нормативно-правовими актами, досі є значною проблемою в багатьох частинах світу, і, зокрема, в Україні.

Серед норм європейського права слід виділити Європейську Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Європейську соціальну хартію. Хоча ці документи містять положення про захист прав людини, але є багато статей, які безпосередньо стосуються прав дітей.

Серед Конвенцій Ради Європи, які стосуються прав дітей, слід назвати наступні:

- Конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ETS № 85);
- Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ETS № 105);
- Конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160);
- Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192);
- Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (ETS № 201);
- Конвенція про усиновлення дітей (переглянута).

Слід звернути увагу, що незалежно від вибраної стратегії політика країн ЄС включає такі основні складові:

- матеріальна підтримка сімей з дітьми, яка спрямована на усунення нерівності між різними категоріями сімей, створення необхідних матеріальних умов для утримання та виховання дітей, попередження чи подолання бідності;
- гендерна рівність;
- створення належних умов для поєднання професійного та сімейного життя як жінкам, так і чоловікам, що, на думку зарубіжних експертів, забезпечує належний розвиток сім'ї як соціального інституту.

Крім того, звертається увага на необхідність подолання низької народжуваності, яка існує у багатьох країнах ЄС.

4.2. Основні напрями державної сімейної політики.

Основи формування та пріоритети державної сімейної політики визначені в першу чергу в Конституції України, у визнаному нашою державою міжнародному законодавстві, і таких нормативних актах, як Сімейний Кодекс України; Закони України «Про охорону дитинства»; «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» тощо.

Мета державної сімейної політики полягає в забезпеченні сприятливих умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів, найповнішої реалізації сім'єю своїх функцій і поліпшення її життєвого рівня, підвищення ролі сім'ї як основи суспільства.

Основними напрямками державної сімейної політики є:

- формування у свідомості людей розуміння важливості ролі сім'ї у житті суспільства, вихованні нового покоління, забезпеченні суспільної стабільності та прогресу;
- сприяння відродженню традиційно міцної, працьовитої, економічно спроможної сім'ї на основі нових соціально-економічних відносин, національних традицій та впровадження кращого світового досвіду;
- пропагування і забезпечення наступності поколінь;
- створення умов для повної реалізації економічних, соціальних і демографічних функцій сім'ї;
- вжиття заходів для захисту інтересів сім'ї і дітей, їх соціальної підтримки в період соціально-економічної трансформації суспільства;

– формування у населення культури планування сім'ї, народження бажаної кількості дітей з урахуванням сучасного розвитку медицини, налагодження ефективної системи підготовки молоді до сімейного життя, пропагування авторитету шлюбу;

– всебічна соціально-економічна підтримка молодих сімей;

– сприяння поширенню сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, профілактика дитячої бездоглядності, жебракування, запобігання правопорушенням;

– створення у державі єдиної соціальної інфраструктури з метою обслуговування сім'ї та виконання завдань, пов'язаних з її життєзабезпеченням.

Згідно з Концепцією державної сімейної політики, основними принципами державної сімейної політики є:

– суверенітет і автономія сім'ї у прийнятті рішень щодо свого розвитку. Цей принцип забезпечується зведенням до мінімуму втручання у суто сімейні справи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій, релігійних конфесій, крім випадків, передбачених законодавством;

– диференційований підхід до надання державою гарантій соціального захисту сім'ї, який гарантує сталий рівень життя сім'ї шляхом створення для працездатних її членів належних умов і робочих місць для економічного забезпечення благополуччя своєї сім'ї та соціально гарантований рівень життя непрацездатним її членам (або працездатним, які за певних обставин потребують державної підтримки), пенсіонерам та інвалідам, рівні права сімей і всіх її членів на підтримку держави;

– паритетна рівновага та партнерство між жінками і чоловіками в усіх сферах життя – надання жінкам і чоловікам рівних можливостей для повної реалізації у трудовій та суспільній діяльності, виявлення здібностей і талантів, виховання дітей і вільний та справедливий розподіл сімейних обов'язків;

– соціальне партнерство сім'ї та держави, що здійснюється на основі розподілу відповідальності за сім'ю між батьками, дітьми, іншими членами сім'ї та державою, сприяння захисту сім'ї від злиднів і обмежень, пов'язаних з вимушеною міграцією, надзвичайними ситуаціями техногенного та природного характеру, військовими конфліктами;

– пріоритетність інтересів кожної дитини незалежно від того, в якій сім'ї вона виховується, забезпечення виживання і захисту дитини, її повноцінного, фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку;

– наступність поколінь, що забезпечується передачею нащадкам сімейних, національних і культурних здобутків, традицій, звичаїв.

Під час воєнного стану Кабінет Міністрів України багато уваги приділяє захисту прав дітей. Був прийнятий цілий ряд постанов КМУ, а саме «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану», «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану», «Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні», «Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» та інші.

Утворений Координаційний штаб є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. Метою його діяльності є сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Основними завданнями Координаційного штабу є:

– координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування;

– координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування;

– координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування;

– здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій;

– визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;

– прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей;

– моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну;

– інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану;

– поширення інформації про діяльність Координаційного штабу.

4.3. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні.

Стаття 24 Конституції України гарантує, що «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом».

На сьогодні базовим документом, в якому визначені засади державної гендерної політики, є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Крім того, державну гендерну політику формують такі законодавчі та нормативно-правові документи: Закон України «Про протидію торгівлі людьми»; Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року; Питання проведення гендерно-правової експертизи; Методичні рекомендації щодо

впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі; Указ Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»; Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р.; Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів; Методичні рекомендації щодо внесення до колективних договорів та угод положень, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у трудових відносинах; Методичні рекомендації щодо ідентифікації випадків гендерної дискримінації та механізм надання правової допомоги.

На міжнародному рівні прийнятий ряд документів, які забезпечують рівні права жінок та чоловіків. Це, перш за все, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 Загальна декларація прав людини, Загальні рекомендації Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794 Пекінська декларація 1995 року, Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, Цілі сталого розвитку ООН до 2030 року, визначені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. Крім того Європейським Союзом були прийняті Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки та інші.

Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку було ухвалено у 1979 р., Україна ратифікувала 1980 року. Її називають міжнародним біллем про права жінок. Країни, які ратифікували Конвенцію, зобов'язані вживати заходів для унеможливлення дискримінації, тобто будь-якого розрізнення, винятку або обмеження за ознакою статі, спрямованих на послаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі (ст. 1 Конвенції).

Особливості та значення Конвенції 1979 року:

– підкреслює важливість рівності можливостей у контексті рівного доступу жінок до всіх ресурсів країни. Рівність має бути гарантовано

законодавством і державною політикою, а також забезпечено відповідними механізмами й інститутами;

– визначає обов'язок держави забезпечити відсутність перешкод на шляху до реалізації жінками своїх прав, навіть якщо рівний захист і повага прав жінок гарантовані на рівні політики й законодавства;

– визначено, що заходи, вжиті державою для захисту прав жінок і чоловіків, повинні забезпечити рівноцінність результатів та реальне змінення становища жінок.

Кожні чотири роки Україна звітує перед Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок про виконання Конвенції та отримує заключні зауваження з рекомендаціями щодо подальших кроків, зокрема необхідних змін у законодавстві, політиці та практиці в усіх сферах: від політичного представництва жінок до становища сільських жінок, від гендерної статистики до викорінення сексизму в ЗМІ.

Пекінську декларацію та платформу дій було прийнято у 1995 р. Документ має на меті поліпшення становища жінок на шляху їх активного залучення до всіх сфер суспільного та приватного життя, забезпечуючи всебічну та рівну участь жінок у прийнятті рішень з економічних, соціальних, культурних і політичних питань.

Основні здобутки Пекінської платформи дій:

– розглянуто розширення прав і можливостей жінок у контексті забезпечення рівноправності між жінками та чоловіками;

– конкретизовано дії урядів і громадських структур щодо рівноправності;

– запроваджено поняття гендерної рівності.

Іншим важливим документом щодо посилення залучення жінок до питань миру та безпеки є *Резолюція Ради Безпеки ООН «Жінки. Мир. Безпека», прийнята 31 жовтня 2000 року*. Це перша резолюція Ради Безпеки, що закликає до поглиблення ролі жінок у процесах запобігання та врегулювання конфлікту з метою підтримання миру й безпеки. У резолюції йдеться про важливість:

– рівної та повної участі жінок у питаннях миру й безпеки, зокрема, у вирішенні конфліктів і запобіганні їм;

– гендерної інтеграції в миротворчих місіях й операціях (гендерний мейнстримінг);

- забезпечення врахування специфічних потреб жінок і дівчат, їхнього досвіду та перспектив у політичних, правових і соціальних рішеннях;
- захист жінок та дівчат від сексуального насильства й інших форм насильства під час конфлікту;
- участі жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях.

Водночас Україна ратифікувала всі основні Конвенції Міжнародної організації праці (МОП), такі як: Конвенція № 100 про рівне винагородження чоловіків та жінок за рівноцінну працю 1951 року, Конвенція № 103 про охорону материнства (переглянута) 1953 року, Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 року, Конвенція про рівне ставлення та рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 1981 року, Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці 1998 року тощо.

Також Україна приєдналася до зобов'язань щодо досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, прийнятих на рівні ООН, серед яких мета № 5, спрямована на досягнення гендерної рівності. Отже, попереду в Україні та інших держав – зобов'язання щодо їх виконання.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) відзначається комплексним підходом до безпеки, який охоплює політико-військові, економічні, екологічні та людські аспекти. З урахуванням того вона розглядає низку питань, пов'язаних з безпекою. Зокрема, це контроль над озброєннями, заходами щодо зміцнення довіри та безпеки, правами людини, національними меншинами, демократизацією, стратегією поліцейської діяльності, боротьбою з тероризмом, економічними й екологічними заходами. Усі 57 держав-учасниць мають однаковий статус, а рішення приймаються консенсусом на політичній, але не юридично обов'язковій основі. ОБСЄ визнає, що рівні права жінок і чоловіків є важливими для сприяння миру, стабільної демократії та економічного розвитку. ОБСЄ має на меті забезпечити рівні можливості для жінок і чоловіків, а також інтегрувати гендерну рівність у політику та практику як держав-учасниць, так і самої Організації. З місцевими партнерами ОБСЄ розробляє та реалізує проекти в регіоні ОБСЄ з метою розширення можливостей жінок і створення місцевої компетентності та спеціальних знань з гендерних питань. Вона співпрацює з органами влади під час перегляду законодавства та допомагає у створенні національних механізмів забезпечення рівності між жінками та чоловіками.

На рівні ОБСЄ прийнято декілька політик та заходів для підтримки гендерної рівності. *План дій щодо заохочення гендерної рівності* є основою для діяльності ОБСЄ з питань гендерної рівності, визначає відповідальність та завдання Секретаріату Організації, установ та операцій на місцях, а також держав-учасниць, а саме:

1) забезпечення того, щоб усі політики, програми та заходи ОБСЄ включали гендерний аспект;

2) забезпечення персоналу засобами й тренінгами, що містять гендерний аспект;

3) розвиток професійної, гендерно чутливої культури управління та робочого середовища;

4) підвищення рівня представництва жінок на керівних посадах;

5) підтримка зусиль держав-учасниць у досягненні гендерної рівності;

6) визначення конкретних пріоритетів для подальшого сприяння правам жінок;

7) висвітлення сприяння ролі жінок у запобіганні конфліктам та процесів відновлення миру;

8) моніторинг та оцінка прогресу в реалізації Плану дій щодо сприяння гендерній рівності.

Генеральний секретар ОБСЄ щорічно представляє Постійній раді звіт про перебіг роботи. Відповідно до Резолюції 1325 Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки, Координатор працює, щоб забезпечити ключову роль жінок у кризових ситуаціях. Координатор проекту допомагає Україні виконувати Національний план дій щодо реалізації Резолюції, розробленої спільно з іншими міжнародними партнерами. Зокрема, допомагаючи Україні розробити систему надання психосоціальної реабілітації жертвам кризи, Координатор акцентує увагу на сім'ях колишніх комбатантів та внутрішньо переміщених осіб, більшість із яких жінки. Координатор сприяє поширенню гендерної рівності та боротьби з гендерним насильством в Україні, допомагає зменшувати прояви насильства в сім'ї, проводить інформаційні кампанії та організовує навчальні курси для постачальників соціальних послуг, засобів масової інформації та працівників правоохоронних органів. Гендерні аспекти враховуються у процесі планування та реалізації всіх проектів Координатора. Він зобов'язаний планувати та здійснювати моніторинг проектів, які допомагають Україні посилити безпеку й розвивати законодавство, інститути

та практику відповідно до демократичних стандартів. Метою є підтримання країни в адаптації законодавства, структур і процесів до вимог сучасної демократії, побудованої на безпечному просторі для людей.

Конвенція Ради Європи щодо запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), підписана 2011 року і набрала чинності 1 серпня 2014 року. Це комплексний міжнародний акт, спрямований на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії у сфері протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству.

Основні цілі Конвенції:

- захист жінок від усіх видів насильства та запобігання, переслідування й викорінення насильства над жінками та домашнього насильства;
- сприяння викоріненню всіх видів дискримінації щодо жінок, сприяння рівноправності між жінками й чоловіками та розширення прав жінок;
- захист і допомога всім постраждалим від насильства над жінками та домашнього насильства;
- сприяння міжнародній співпраці, спрямованій проти цих видів насильства;
- забезпечення підтримки та допомоги організаціям і правоохоронним органам у співпраці між собою з метою запровадження інтегрованого підходу до викорінення насильства стосовно жінок та домашнього насильства.

В українському законодавстві Основним Законом є Конституція України, яка гарантує забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок. Відповідно до ст. 24 не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї...

У 2005 році ухвалено профільний *Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»*, яким визначено основні напрями державної гендерної політики, органи влади, відповідальні за її реалізацію, структурні елементи політики з метою забезпечення паритетного становища жінок і чоловіків в усіх сферах життя. На підставі цього Закону

Україна почала системно розбудовувати національний механізм утвердження гендерної рівності.

Також важливими в цій сфері є Закони України *«Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2012 року* і *«Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року*.

Перший передбачає заборону дискримінації, зокрема за ознакою статі, а другий чітко визначає всі види домашнього насильства, і домашнє насильство нарешті стає кримінальним злочином. На виконання законодавства відбувається ухвалення національних, регіональних та галузевих планів дій, зокрема Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. Головною метою документа є підвищення рівня дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків відповідно до Положень Національного плану дій, що мають бути відтворені у відомчих, регіональних та місцевих планах, програмах діяльності. Національний план дій став одним з основних документів щодо впровадження гендерної політики в секторі безпеки й оборони.

Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, спрямована на укріплення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності з комплексним підходом до подолання інституційних обмежень у сфері гендерної рівності, зокрема удосконалення нормативно-правової бази; урахування гендерного компонента в програмах економічного та соціального розвитку; удосконалення механізму проведення гендерно-правової експертизи тощо. Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року від 5 вересня 2018 року. Головною метою визначено подолання всіх форм дискримінації щодо жінок та дівчат, зниження рівня гендерно зумовленого насильства, забезпечення запобігання його проявам та своєчасну допомогу постраждалим, проведення широких інформаційних кампаній з підвищення правової обізнаності, покращення доступу дівчат та жінок до освітніх, медичних, правових і соціальних послуг тощо.

Завдяки активній роботі щодо впровадження рівних прав та можливостей скасовано низку нормативно-правових актів, які раніше перешкоджали професійній реалізації жінок.

Найважливішими здобутками є такі:

1) скасування у грудні 2017 року наказу Міністерства охорони здоров'я № 256 від 1993 року, яким було визначено перелік із 450 заборонених для жінок професій. Серед галузей, де жінкам було заборонено працювати, були підземні роботи, водіння деяких видів вантажного та пасажирського транспорту, робота в машинному відділенні корабля, низка будівельних спеціальностей тощо. Також жінка не могла бути машиністкою метро, водійкою автобуса, пожежною. Скасування цього наказу стало важливим кроком до забезпечення прав жінок у сфері працевлаштування та недискримінації за ознакою статі;

2) ухвалення у вересні 2018 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» надає рівні можливості чоловікам та жінкам для укладання контракту на військову службу, рівний доступ до військових звань, посад, рівний обсяг відповідальності під час служби. Законом дозволено призначати жінок у добовий наряд, проте із дотриманням законодавства про охорону материнства й дитинства. Новий закон скасовує обмеження щодо служби жінок у військовому запасі, а від військових зборів тепер звільнятимуть не всіх жінок-військовослужбовців, а лише вагітних тощо. Відбувається уніфікація та систематизація законодавства України в зазначеному напрямі. Це зумовлює чітке визначення та регламентацію застосування терміну «гендер». Оптимальним є визначення – *це соціальна стать, що становить задані характеристики особистісної та групової поведінки й визначає правову, соціальну й економічну позицію індивіда в суспільстві.*

Отже, оновлення та розбудова сучасної концепції гендеру має обов'язково враховувати такі аспекти, як соціальні ролі чоловіків і жінок; спосіб вираження відносин влади; система контролю за поведінкою чоловіків і жінок; особливий соціальний інститут. Відповідно до цих аспектів тлумачення поняття «гендер» може використовуватись і класифікуватись за такими самими критеріями.

Для забезпечення гендерної рівності важливим є не лише створення нових нормативно-правових актів, що регулюють питання гендеру, а й гендерно-правова експертиза вже наявних для запобігання колізій у праві, що є складовою правової експертизи. Правова експертиза є дослідженням, яке проводить експерт на підставі рішення або за дорученням уповноважених на те осіб або без такого, але через пряму вказівку нормативно-правового акту. Правова експертиза заснована на застосуванні спеціальних знань з метою використання її результатів у юридичній діяльності та полягає в наданні певного документа у вигляді висновку цієї експертизи. Правову основу та принципи гендерно-правової експертизи закріплено в статті 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», *гендерно-правова експертиза – це аналіз чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.*

Гендерно-правову експертизу законодавства проводить Мін'юст щодо законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів. Висновки про результати гендерно-правової експертизи законодавства поділяють на висновок акту законодавства та проекту нормативно-правового акту. У разі встановлення невідповідності акту законодавства принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків Мін'юст надсилає висновок з обґрунтованими зауваженнями органам, що прийняв такий акт. Копія такого висновку також надсилається Міністерству соціальної політики України та Кабінету Міністрів України. Розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Проекти нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі. Висновок такої експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акту до розгляду. Висновок про результати гендерно-правової експертизи законодавства протягом п'яти календарних днів після підписання уповноваженою особою (координатором) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків Мін'юсту оприлюднюється на офіційному вебсайті Мін'юсту.

Тематика рефератів:

1. Правові основи державної сімейної політики.
2. Політика Європейського Союзу в сфері захисту прав сім'ї та дітей.
3. Правові механізми захисту прав сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.
4. Правове забезпечення захисту прав дітей в Україні.
5. Конвенція ООН про права дитини.
6. Декларація про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях від 03.12.1986.
7. Декларації ООН про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 1974 р.
8. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні.
9. Правові основи забезпечення захисту дітей під час військових дій.
10. Правові основи державної молодіжної політики.
11. Нормативно-правові засади створення необхідних умов соціального розвитку молоді України.
12. Соціальний захист дітей та молоді в Україні.
13. Право на житло – конституційне право кожної дитини.
14. Основні соціальні права дітей та молоді на користування та володіння житлом за міжнародними документами та законодавством України.
15. Забезпечення прав дітей-інвалідів на навчання, працю, матеріальне, соціально-побутове та медичне обслуговування.
16. Соціально-правова допомога сім'ям з хворими дітьми.

Питання для самоконтролю:

1. Які положення законодавства забезпечують соціальний захист сім'ї, дітей, батьківства та материнства?
2. Назвіть законодавчі акти, які спрямовані на забезпечення соціального захисту сім'ї, дітей, батьківства та материнства.
3. Що має на меті Державна цільова освітня програма підтримки дітей?
4. Які пільги встановлює законодавство щодо надання правової допомоги певним категоріям громадян?
5. Які соціальні стандарти та соціальні гарантії встановлює держава для захисту сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей,

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів?

6. Яка державна соціальна допомога надається батькам або особам, які їх замінюють, для забезпечення належного рівня життя дітей та належних матеріальних умов для їх виховання?

7. Які заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа передбачає діюче законодавство?

8. Розкрийте основні принципи здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, порядок та особливості її реалізації.

9. Розкрийте механізм захисту дітей в умовах воєнного стану.

10. В чому полягає мета державної сімейної політики?

11. Надайте характеристику основним напрямкам державної сімейної політики.

12. На підставі яких нормативно-правових актів забезпечується гендерна рівність в Україні?

13. Проаналізуйте міжнародно-правові акти, що стосуються забезпечення гендерної рівності.

14. Які правові документи забезпечують гендерну рівність в країнах ЄС?

15. В чому полягає особливість гендерної політики України?

16. Розкрийте права та обов'язки жінок в умовах воєнного стану.

17. Що розуміється під гендерно-правовою експертизою?

Розділ 5. ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОКРЕМИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

5.1. Нормативно-правове регулювання сфери пенсійного забезпечення. Міжнародні договори про призначення та виплату пенсій.

5.2. Правові основи військової безпеки України. Захист Вітчизни як функція держави та її правова характеристика. Конституційний обов'язок громадянина щодо захисту Вітчизни: поняття, зміст, форми.

5.3. Соціально-правовий захист прав військовослужбовців та членів їх сімей.

5.1. Нормативно-правове регулювання сфери пенсійного забезпечення. Міжнародні договори про призначення та виплату пенсій.

Здійснення в Україні системних демократичних, соціально орієнтованих перетворень продовжується, але потребує ефективного реформування пенсійного забезпечення як найбільш важливого складника соціального

забезпечення, що пов'язано з воєнним станом, необхідністю враховувати наслідки воєнних дій, фінансово-економічну кризу в нашій державі, постійну міграцію населення за кордон в умовах війни.

Законодавство про пенсійне забезпечення базується на Конституції України, складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», міжнародних договорів з пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших законів та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до законів про пенсійне забезпечення, що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні.

Наявна нормативно-правова база, яка регулює систему пенсійного забезпечення, була поступово приведена у відповідність до сучасних світових тенденцій щодо побудови відповідних систем, але це не вирішило всіх проблем пенсійного забезпечення населення.

Конституція України – нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, норми якого є нормами прямої дії. Стаття 46 Конституції України визначила право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Основний Закон України відмічає, що пенсії є основним джерелом до існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Важливим кроком на шляху до забезпечення права громадян на соціальний захист було реформування пенсійної системи. Слід, відзначити, що формування нової законодавчої бази пенсійної системи було закладено прийняттям Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». Перший із цих законів передбачав формування накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, однак його впровадження відкладалося з року на рік. Другий закон створив умови для впровадження в Україні, починаючи з 2004 р., системи недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ).

Основним законодавчим актом, який утворює всю систему пенсійного забезпечення громадян є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», прийнятий Верховною Радою України 09.07.2003 року. Він визначає принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених Законом, а також регулює порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим Законом.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» була запроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення:

перший рівень – солідарна система пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду;

другий рівень – накопичувальна система пенсійного страхування, заснована на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат;

третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка полягає у добровільній участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Виключно законами про пенсійне забезпечення визначаються:

- види пенсійного забезпечення;
- умови участі в пенсійній системі чи її рівнях;
- пенсійний вік для чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат;
- джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення;
- умови, норми та порядок пенсійного забезпечення;
- організація та порядок здійснення управління в системі пенсійного забезпечення.

Важливо зазначити, що початок війни, яка призвела до суттєвих змін в економічному житті країни, прояви глобальних фінансових криз, зміна кон'юнктури світового фондового ринку, а також демографічні процеси в суспільстві, змушують коригувати законодавчу базу щодо запровадження подальшого реформування національної пенсійної системи.

Відповідно до статті 44 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» призначення пенсії здійснюється за зверненням особи або автоматично (без звернення особи).

Пенсія за віком автоматично (без звернення особи) територіальними органами Пенсійного фонду України призначається за наявності в системі персоніфікованого обліку даних про страховий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком (зокрема за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку) при досягненні особою пенсійного віку, передбаченого частиною першою статті 26 Закону.

За зверненням особи пенсія призначається на підставі заяви, поданої з необхідними документами до будь-якого органу Пенсійного фонду, незалежно від місця проживання.

Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися в будь-який час після виникнення права на пенсію. Якщо заява про призначення пенсії за віком

буде подана протягом трьох місяців з дня досягнення особою пенсійного віку, пенсію буде призначено з дня, наступного за днем досягнення пенсійного віку.

Відповідно до частини п'ятої статті 22 Закону для здійснення доступу застрахованих осіб до послуг у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування забезпечується функціонування веб-порталу електронних послуг Пенсійного фонду України.

Послуги, надання яких передбачає, зокрема, реалізацію застрахованою особою прав на пенсійне забезпечення, надаються за умови ідентифікації такої особи з використанням кваліфікованого електронного підпису або інших надійних засобів ідентифікації у порядку, що визначено Положенням про організацію прийому та обслуговування осіб, які звертаються до органів Пенсійного фонду України. Згідно з Положенням № 13-1 особи, які є користувачами кваліфікованого електронного підпису або електронної системи BankID, можуть подати заяву про призначення пенсії через веб-портал. У такому разі до заяви додаються скановані копії оригіналів документів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.22 № 162 «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» (зі змінами), визначено, зокрема, механізм виплати та доставки пенсій на період введення воєнного стану.

Відповідно до Постанови № 162 у разі неможливості здійснювати уповноваженими банками виплату пенсій одержувачам їх виплата здійснюється шляхом переказу коштів одержувачу без відкриття рахунка через банк, який є уповноваженим на провадження розрахунково-касових операцій з коштами Пенсійного фонду України, визначений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.01.04 № 25 «Про визначення уповноваженого банку, який провадить розрахунково-касові операції з коштами Пенсійного фонду України», відповідно до Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.99 № 1596.

У разі звернення одержувачів пенсій до органів Пенсійного фонду України особисто, за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку чи в особистому електронному кабінеті на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду України щодо тимчасової зміни їх фактичного місця проживання виплата пенсій здійснюється за бажанням осіб АТ «Укрпошта» у

виплатному об'єкті чи з доставкою додому за місцем їх перебування або шляхом переказу коштів одержувачам без відкриття рахунка в банку. Виплата пенсій за місяць, в якому надійшло звернення, здійснюється після надходження від АТ «Укрпошта» інформації про невиплату сум пенсій таким одержувачам за попереднім місцем проживання.

Неможливість (зокрема технічна) доставки АТ «Укрпошта» пенсій на території адміністративно-територіальних одиниць, зазначених в абзаці п'ятому пункту 1 Постанови № 162, включаючи втрату відомостей на виплату пенсій, відсутність готівкових коштів, посвідчується відповідною військово-цивільною адміністрацією.

Невиплачені суми пенсій включаються до виплати у наступних виплатних періодах.

Відповідно до статті 47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія виплачується щомісяця, у строк не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія, виключно в грошовій формі за зазначеним у заяві місцем фактичного проживання пенсіонера в межах України незалежно від задекларованого або зареєстрованого місця проживання пенсіонера організаціями, що здійснюють виплату і доставку пенсій (АТ «Укрпошта»), або через установи уповноважених банків у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України.

Обрання способу доставки пенсійних коштів здійснюється пенсіонером шляхом подання відповідної заяви.

При цьому у разі виїзду пенсіонера на тимчасове проживання за кордон виплата пенсії в Україні з цієї причини не припиняється.

Міжнародними договорами (угодами), укладеними Україною з іншими країнами визначено умови пенсійного забезпечення за територіальним принципом, або за пропорційним принципом.

Відповідно до договорів, що базуються на територіальному принципі, витрати на виплату пенсій здійснює держава, на території якої проживає отримувач.

У цьому випадку обчислюється стаж, який набутий на території України та держави, з якою укладено угоду.

Стаж враховується із урахуванням правил законодавства держави, на території якої людина працювала і сплачувалися внески.

Так у разі переїзду пенсіонера на проживання, зокрема, в Молдову, Азербайджан, Казахстан, Грузію, пенсія виплачується цими країнами,

оскільки із ними укладено міжнародні договори у сфері пенсійного забезпечення за територіальним принципом.

Аналогічна ситуація, якщо пенсіонер переїхав в Україну.

За територіальним принципом здійснюється виплата пенсії у Вірменії, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані.

Договорами, що базуються на пропорційному принципі, передбачено, що кожна договірна сторона призначає та виплачує пенсію за відповідний страховий (трудоий) стаж, набутий на території держави цієї сторони. Україною підписані та Верховною Радою України ратифіковані Договори про соціальне забезпечення з такими державами, як Республіка Болгарія, Естонська Республіка, Королівство Іспанія, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Словацька Республіка, Чеська Республіка, Португальська Республіка, Республіка Польща. В разі переїзду пенсіонера на постійне проживання в ці країни, виплата пенсії продовжується українською стороною.

Якщо пенсіонери, які працювали в цих країнах, повертаються жити в Україну, то необхідно звертатись до територіальних органів Пенсійного фонду України для оформлення установлених формулярів зв'язку і відповідно частину пенсії буде призначено тією державою, де набуто страховий стаж і з якою укладено двосторонній міжнародний договір за законодавством цієї держави, а виплачуватиметься в Україну пенсіонеру. Іншу частину пенсії – за український страховий стаж – призначає територіальний орган Пенсійного фонду України за законодавством України.

5.2. Правові основи військової безпеки України.

Захист Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина, оскільки оборона країни належить до найважливіших функцій держави і це справа всього народу.

Так стаття 65. Конституції України зазначає – Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є конституційним обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Одним з таких законів є Закон України «Про оборону України», відповідно до якого оборона України визначається як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі

збройної агресії або збройного конфлікту. Що безумовно є справою честі і обов'язком кожного громадянина і забезпечує незалежність, територіальну цілісність, захист інтересів держави і мирного життя народу України.

Оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх ланок воєнної організації України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони.

Відповідно обороноздатністю держави є здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту, яка складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації.

Захист Вітчизни – це не лише її оборона. Це і стан захищеності державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, законних інтересів держави та прав громадян від посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, це відповідний рівень громадського порядку та громадської безпеки, збереження національної культури та ін. Всі ці аспекти захисту Вітчизни мають відстоюватись громадянами.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Цей обов'язок виконують громадяни України чоловічої статі, придатні до проходження військової служби за станом здоров'я і віком, а жіночої статі – за відповідною фаховою підготовкою згідно із законодавством. Вони також проходять військову службу та виконують військовий обов'язок у запасі. Громадяни України в установленому законом порядку можуть створювати громадські організації для сприяння зміцненню оборони держави.

Громадяни, які проходять державну військову службу у Збройних Силах України, при виконанні обов'язків служби носять військову форму одягу, їм довічно встановлюються законом військові звання, порядок позбавлення якого визначається законом.

Важливу роль у забезпеченні оборони відіграє Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), яка відповідно до Конституції України,

Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. РНБО виконує відповідні функції та має повноваження у цій сфері.

Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Батьківщини.

Порядок проходження громадянами України військової служби визначається Законом України від 25 березня 1992 р. «Про загальний військовий обов'язок і військову службу». Цей Закон здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби.

Військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями.

Військовий обов'язок включає:

- підготовку громадян до військової служби;
- приписку до призовних дільниць;
- прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу;
- проходження військової служби;
- виконання військового обов'язку в запасі;
- проходження служби у військовому резерві;
- дотримання правил військового обліку.

Громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою згідно з Конституцією України та Законом України «Про альтернативну (невійськовою) службу». Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо

виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

На альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення.

Не підлягають направленню на альтернативну службу громадяни:

- звільнені відповідно до законодавства від призову на строкову військову службу;
- яким відповідно до законодавства надано відстрочку від призову на строкову військову службу (на строк дії відстрочки).

Громадянам, які звільняються з роботи у зв'язку з направленням для проходження альтернативної служби, виплачується вихідна допомога в розмірі двох мінімальних заробітних плат.

Строк альтернативної служби у півтора рази перевищує строк військової служби, встановлений для солдатів і сержантів, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях. Для осіб, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки спеціаліста або магістра, строк альтернативної служби у півтора рази перевищує строк військової служби, встановлений для осіб, які мають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень.

У разі ухилення громадянина від проходження альтернативної служби або вчинення інших дій, комісія може скасувати своє рішення про направлення його на альтернативну службу, про що протягом п'яти календарних днів у письмовій формі повідомляє громадянина і військовий комісаріат, після чого громадянин підлягає призову на строкову військову службу на загальних підставах.

Від виконання військового обов'язку громадяни України звільняються на підставах, визначених Законом. Військовий обов'язок не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні.

Комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань військовослужбовцями здійснюється через військові комісаріати. Законом встановлено два види комплектування Збройних Сил України:

– шляхом призову на військову службу на основі загального військового обов'язку;

– шляхом вступу громадян на військову службу за контрактом.

Для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань військовослужбовцями при мобілізації у воєнний час створюється запас.

Громадяни України проходять підготовку до військової служби. Із допризовниками і призовниками проводиться робота, пов'язана з підготовкою до військової служби, яка включає допризовну підготовку юнаків, підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей, підготовку до вступу у вищі військові навчальні заклади та вищі навчальні заклади, які мають навчальні підрозділи, військову підготовку студентів вищих навчальних закладів за програмою офіцерів запасу, фізичну підготовку, лікувально-оздоровчу роботу, підвищення рівня освітньої підготовки, вивчення державної мови, патріотичне виховання.

Виконання законодавства про загальний військовий обов'язок і військову службу є обов'язком кожного громадянина України. Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» передбачена відповідальність керівників, інших посадових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій всіх форм власності та громадян, винних у порушенні порядку військового обліку, допризовної підготовки, приписки до призовних діляниць, призову на дійсну військову службу, призову на військову службу офіцерів запасу, проходження навчальних зборів (занять), мобілізаційної підготовки і мобілізаційної готовності, явки за викликом у військовий комісаріат, а також у вчиненні інших порушень законодавства про загальний військовий обов'язок і військову службу.

За ряд правопорушень передбачена адміністративна відповідальність, яка настає згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення. Відповідно до Кримінального кодексу України за ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335); ухилення від призову за мобілізацією

(ст. 336) та ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337) встановлена кримінальна відповідальність.

25 березня 2021 р. указом № 121/2021 Президент України В. Зеленський увів в дію рішення Ради національної безпеки і оборони «Про Стратегію воєнної безпеки України». Стратегія воєнної безпеки ґрунтується на положеннях Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента від 14 вересня 2020 р. № 392, та є основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, плану оборони України, а також державних цільових програм та інших програм, спрямованих на забезпечення реалізації державної політики у сфері оборони. Затверджена Стратегія воєнної безпеки України невідповідно має заголовок «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», адже передбачає запровадження комплексного всеосяжного підходу до оборони України в умовах воєнної загрози національній безпеці, пов'язаної з використанням проти нашої держави гібридних методів ведення війни.

5.3. Соціально-правовий захист прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Сьогодні немає в країні більш важливішої теми, ніж захист і забезпечення прав військовослужбовців, котрі захищають нашу державу, її суверенітет, незалежність і територіальну цілісність. Безумовно соціальний захист наших військовослужбовців є обов'язком держави. Захист прав військовослужбовців, надання державою соціальних гарантій у вигляді достатнього матеріального та фінансового забезпечення військовослужбовцям гарантує ефективне функціонування Збройних Сил України. Продовження широкомасштабної російської агресії свідчить, що надання соціальних гарантій учасникам бойових дій, членам їх сімей, пораненим військовослужбовцям, а також сім'ям, члени яких загинули під час війни, є важливішим завданням.

Для належного законодавчого врегулювання питання захисту прав військовослужбовців та їх сімей необхідно враховувати міжнародний досвід. Отримання Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу покладає на державу обов'язок забезпечити достойний соціальний захист військовослужбовців та впровадження стандартів ЄС та НАТО.

Правове забезпечення соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей здійснюється на підставі Конституції України, Законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і

правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій», укази Президента України та рішення КМУ та інші нормативно правові акти. Однак, слід зауважити, що, незважаючи на велику кількість законодавчих актів, система соціального захисту учасників бойових дій має певні недоліки і потребує свого подальшого вдосконалення.

Основним Законом нашої держави є Конституція України, яка визначає загальні засади регулювання соціального захисту учасників бойових дій. Конституція (ст. 17) покладає на державу обов'язок забезпечувати соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей. Конституція України визначає важливість підтримки та особливої уваги держави до учасників бойових дій, членів їхніх сімей, що повністю узгоджується з міжнародними і європейськими стандартами.

24 лютого 2022 року після початку російського вторгнення в нашу країну Указом Президента України «Про введення воєнного стану» було запроваджено воєнний стан в Україні.

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей визначає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Цей Закон встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі.

Соціальний захист військовослужбовців розглядається у Законі як діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на

забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

Стаття 8 Закону визначає, що військовослужбовці, які є громадянами України, користуються усіма правами і свободами, встановленими Конституцією і законами України. Вони мають право брати участь у всеукраїнському і місцевих референдумах, обиратися і бути обраними до відповідних місцевих рад та інших виборних державних органів; мають право створювати свої громадські об'єднання; сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відкрито висловлювати свої релігійні або атеїстичні переконання; гарантується їх недоторканність. Закон встановлює основні права військовослужбовців, які пов'язані з проходженням ними військової служби. Але законодавство України встановлює певні обмеження, так, військовослужбовці не можуть бути членами будь-яких політичних партій або організацій чи рухів, не допускається організація військовослужбовцями страйків і участь в їх проведенні.

Однією з важливих форм соціального захисту військовослужбовців є грошове забезпечення, яке підлягає індексації. Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів. Грошове забезпечення визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця (ст. 9).

Після введення воєнного стану Закон був доповнений статтею 9², котра встановлює право військовослужбовця на додаткову винагороду, яка виплачується щомісячно на умовах, у розмірах та в порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Закону грошове забезпечення повинно виплачуватися членам сімей військовослужбовців: дружині (чоловіку), а в разі її (його) відсутності – повнолітнім дітям, які проживають разом з нею (ним), або законним представникам (опікунам, піклувальникам) чи усиновлювачам неповнолітніх дітей (осіб з інвалідністю з дитинства – незалежно від їх віку), а також особам, які перебувають на утриманні військовослужбовців, або батькам військовослужбовців рівними частками, якщо військовослужбовці не

перебувають у шлюбі і не мають дітей. Виплата грошового забезпечення цим членам сімей здійснюється до повного з'ясування обставин захоплення військовослужбовців у полон або заручниками, інтернування військовослужбовців або їх звільнення, або визнання їх у встановленому законом порядку безвісно відсутніми чи померлими. У всіх випадках виплата грошового забезпечення здійснюється не більше ніж до дня виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини (ст. 9).

Крім права на грошове забезпечення військовослужбовці мають право на продовольче, речове та інше забезпечення (ст. 9⁻¹); на відпустки (10⁻¹); на охорону здоров'я та медичну допомогу (ст. 11); право на забезпечення житловими приміщеннями для себе і членів своєї сім'ї (ст. 12); на освіту (ст. 13); пенсійне забезпечення і допомогу (ст. 15); право на правничу допомогу та інші права. Законом передбачено (п. 2 ст. 15) нарахування одноразової грошової допомоги мобілізованим військовослужбовцям, яка повинна виплачуватись у день демобілізації; право на виплату одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) військовослужбовця або втрати працездатності. При цьому варто зазначити, що розмір допомоги не залежить від військового звання, посадового окладу та вислуги років військовослужбовця.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» розширив коло осіб, яких віднесено до учасників бойових дій, зокрема до них було віднесено добровольців Сил територіальної оборони, осіб, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади та осіб, які брали участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, внаслідок російської військової агресії проти України.

Ще одним важливим законодавчим актом у сфері соціального захисту військовослужбовців є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон визначає зміст державної політики соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, як цілеспрямовану, системну діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей,

членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства (ст. 1⁻¹).

Відповідно до Закону державна політика у сфері соціального захисту військовослужбовців, ветеранів війни повинна ґрунтуватися на наступних принципах:

- соціальної справедливості під час встановлення обсягу пільг та гарантій, комплексності під час формування та реалізації заходів адаптації ветеранів війни до мирного життя;

- належного фінансового забезпечення передбачених законом пільг та гарантій зазначеній категорії громадян;

- відкритості та рівного доступу до інформації про державні пільги та гарантії, механізми їх реалізації;

- доступу до реалізації права на отримання всіх пільг та гарантій;

- прозорості та підзвітності діяльності органів державної влади, їх посадових осіб у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України.

Відповідно до Закону ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни (ст. 4); учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час (ст. 5). В Законі надано перелік осіб, які належать до учасників бойових дій (ст. 6).

Важливе місце у Законі займають пільги ветеранам війни та гарантії їх соціального захисту. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (III розділ) закріплює доволі великий список пільг, соціальних послуг та допомог учасникам бойових дій: безкоштовне отримання ліків, лікарських препаратів, ліків імунобіологічного характеру, засобів, що мають медичне використання; виплата допомоги з тимчасової непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи; переважне право на збереження роботи при скороченні

чисельності чи штату працівників; позачергове надання житла та земельних ділянок для персонального забудовування, під садівництво і городництво, ремонт будинків і квартир таких громадян та забезпечення їх паливом; надання позики для будівництва, реконструкції або капремонту будинків і будівель на подвір'ях, під'єднання їх до інженерної мережі, комунікацій, позики на будівництво чи купівлю дачі і благоустрій ділянок під садівництво; першочергове влаштування до закладів, які опікуються соціальним захистом громадян, обслуговування органами соціального захисту населення вдома; знижка на плату за комунальні послуги, проживання; знижка на оплату палива.

Закон «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо посилення соціального захисту учасників антитерористичної операції, учасників Революції Гідності та членів сімей загиблих таких осіб» додав до Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» новий Розділ III¹ «Статус постраждалих учасників Революції Гідності, пільги та гарантії їх соціального статусу».

Серед законодавчих актів, які забезпечують соціальний захист військовослужбовців, слід звернути увагу на Закони України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», що прямо чи опосередковано стосуються сфери соціального захисту учасників бойових дій. Важливим є те, що норми цих законодавчих актів відповідають міжнародним стандартам, які встановлені у сфері соціального забезпечення і захисту військовослужбовців.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» містить визначення основних понять і категорій, що розкривають підходи до реабілітації осіб з інвалідністю в Україні, яка, у свою чергу, складається з медичної, психолого-педагогічної, психологічної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, фізичної, соціальної реабілітації, кожна з яких фактично є системою заходів в окремій сфері, що ставить за мету відновлення здоров'я, соціального статусу чи індивідуальних психологічних функцій учасника бойових дій. Закон також передбачає отримання державної соціальної допомоги для осіб з інвалідністю, що настала внаслідок ряду зовнішніх обставин, у тому числі у зв'язку з професійною діяльністю.

Основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні визначає Закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Закон гарантує особам з інвалідністю рівні з усіма іншими громадянами

можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями та інтересами.

Однак, слід зауважити, що положення цих законодавчих актів потребують свого подальшого вдосконалення, це стосується змін підходів та методів щодо дотримання і реалізації конституційних прав осіб з інвалідністю, у тому числі унаслідок війни (до яких прирівняні учасники бойових дій). Крім того потребують розв'язання такі проблеми, як доступність послуг, рівні можливості, у тому числі з урахуванням їх індивідуальних потреб, гостро стоять питання працевлаштування, включення у повноцінне життя суспільства.

Статус ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ, Національної поліції України, податкової міліції, Бюро економічної безпеки України, державної пожежної охорони, Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також основні засади державної політики щодо соціального захисту громадян, звільнених з військової служби, служби в органах внутрішніх справ, Національній поліції України, Бюро економічної безпеки України, державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, та членів їхніх сімей, встановлює гарантії, які забезпечують їм гідне життя, активну діяльність, шану та повагу в суспільстві визначає Закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист».

Відповідно до цього Закону ветеранами визнаються «особи з інвалідністю I та II групи, інвалідність яких настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби, служби у військовому резерві під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, чи при

виконанні службових обов'язків по охороні громадського порядку, боротьбі із злочинністю та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій» (ст. 5).

Актуальним для військовослужбовців, враховуючи ризики, пов'язані з їхньою участю у війні, можна назвати соціальне страхування, яке регулюється Законами України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Однак на сьогодні норм цих законів у даній сфері недостатньо, тому важливим напрямом для подальшого удосконалення нормативно-правової бази є побудова механізму з надання допомоги та спільної відповідальності держави та місцевих органів влади щодо страхування життя своїх жителів з числа учасників бойових дій.

Гарантії пенсійного забезпечення військовослужбовців встановлюють Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Так, Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» встановлює види пенсійного забезпечення: військовослужбовцям, які мають право на пенсію при наявності встановленої Законом вислуги на військовій службі; військовослужбовцям, які стали особами з інвалідністю, вони набувають пенсію по інвалідності; члени сімей військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію, визначену Законом, які загинули чи померли або пропали безвісті, мають право на пенсію в разі втрати годувальника. Закон встановлює перелік осіб, які мають право на пенсійне забезпечення, визначає умови та порядок нарахування пенсій за вислугою років, пенсій по інвалідності та в разі втрати годувальника.

Соціальне забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей у різних сферах суспільного життя регулюється положеннями таких законодавчих актів, як «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закони «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», Податковий кодекс, Житловий Кодекс, Земельний кодекс та іншими.

Особливої уваги заслуговують проблеми соціального захисту членів сімей військовослужбовців. Необхідно звернути увагу на відсутність належного рівня фінансування здійснення соціальних програм, спрямованих на відновлення їх здоров'я, в тому числі щодо медичного забезпечення та

санаторно-курортного лікування. Сьогодні питання медичного забезпечення, як військовослужбовців, так і членів їхніх сімей стоїть досить гостро, що пов'язано із військовими діями, які наразі відбуваються в нашій державі. Тому для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту.

Отже, соціальне забезпечення і соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей, підтримання їх життя на належному рівні, є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідає за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Для покращення соціального становища військовослужбовців і членів їх сімей необхідне подальше вдосконалення їх соціального захисту. Необхідно здійснити удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами.

Тематика рефератів:

1. Пенсійне законодавство України.
2. Правовий захист людей похилого віку.
3. Захист Вітчизни - конституційний обов'язок громадян України.
4. Правові основи військової служби в Україні.
5. Правовий статус військовослужбовців.
6. Права та обов'язки військовослужбовців.
7. Соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей.
8. Правовий статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту.

Питання для самоконтролю:

1. В чому полягає сутність пенсійної реформи в Україні.
2. Що має на меті пенсійна реформа в Україні?
3. Надайте характеристику нормативно-правовому забезпеченню державної політики в сфері соціального захисту осіб похилого віку.
4. Назвіть законодавчі акти, які регулюють пенсійне забезпечення в Україні?
5. В чому особливості світових моделей пенсійного забезпечення?
6. Розкрийте основні принципи здійснення пенсійного забезпечення.
7. Які пільги встановлює держава для людей похилого віку?
8. Розкрийте поняття військовослужбовця за українським законодавством та його статус.

9. В чому полягає правовий статус військовослужбовця як суб'єкта права?

10. Які законодавчі акти регулюють правовий статус військовослужбовців?

11. Які встановлюють підстави класифікації видів військовослужбовців?

12. Які права та обов'язки військовослужбовців встановлює законодавство?

13. Які умови реалізації прав та обов'язків військовослужбовців у військовій організації держави?

14. Розкрийте загальні та спеціальні права військовослужбовців.

15. В чому полягає зміст обов'язків військовослужбовців?

16. Які існують види обов'язків військовослужбовців?

17. Які заборони та обмеження, пов'язані з військовою службою, встановлені законодавством?

18. Розкрийте механізм реалізації заборон та обмежень, пов'язаних з військовою службою.

19. Які соціальні стандарти та соціальні гарантії встановлює держава для військовослужбовців?

20. Які заходи соціального захисту встановлює держава для військовослужбовців?

21. Які соціальні стандарти та соціальні гарантії встановлює держава для членів сімей військовослужбовців?

22. Які пільги встановлює законодавство щодо надання правової допомоги членам сімей військовослужбовців?

23. Яка державна соціальна допомога надається членам сімей військовослужбовців?

24. Які заходи соціального захисту застосовує держава щодо членів сімей військовослужбовців?

25. Розкрийте механізм захисту членів сімей військовослужбовців в умовах воєнного стану.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ
з навчальної дисципліни
«Правові основи управління соціальною сферою в Україні»

1. Україна – соціальна держава. Правові основи формування соціальної держави в Україні.

2. Міжнародні та європейські стандарти соціально-правового захисту громадян.

3. Соціально-правові гарантії соціальної держави щодо забезпечення прав і інтересів людини у сучасних умовах.

4. Міжнародні акти: універсальне значення для всіх держав у справі захисту прав людини.

5. Загальна декларація прав людини як основний фундамент для визначення, реалізації і захисту прав та законних інтересі людини.

6. Міжнародні пакти – основні нормативні документи, в яких сформульовані соціальні стандарти щодо забезпечення і захисту прав людини та основних свобод.

7. Роль Міжнародної організації праці (МОП) у створенні соціальних норм.

8. Європейська соціальна хартія та її значення для забезпечення соціальних прав.

9. Європейські механізми контролю захисту соціальних та економічних прав людини.

10. Європейський кодекс соціального забезпечення: зміст соціальних стандартів.

11. Соціальні права в Україні та їх державний захист.

12. Європейський кодекс соціального забезпечення: зміст соціальних стандартів.

13. Реалізація європейських і міжнародних стандартів соціальних прав людини в Україні.

14. Соціальна політика держави: мета та основні завдання.

15. Стан законодавчої бази в Україні щодо забезпечення соціальних прав громадян.

16. Правовий статус органів виконавчої влади, здійснюючих соціальну політику.

17. Правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в контексті євроінтеграційних намірів України.

18. Нормативно-правове регулювання соціально-трудова відносин в Україні.

19. Конституційно-правові гарантії соціально-трудова прав громадян.

20. Кодекс законів про працю в Україні та його значення в регулюванні трудових прав громадян.

21. Міжнародний досвід регулювання трудових відносин.

22. Міжнародна організація праці та її вплив на розвиток соціально-трудова відносин у світі.

23. Забезпечення зайнятості у країнах Європейського Союзу.

24. Правове регулювання забезпечення зайнятості в Україні.

25. Правові основи державної сімейної політики.

27. Політика Європейського Союзу в сфері захисту прав сім'ї та дітей.

28. Правові механізми захисту прав сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

29. Правове забезпечення захисту прав дітей в Україні.

30. Конвенція ООН про права дитини.

31. Декларація про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях від 03.12.1986.

32. Декларації ООН про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 1974 р.

33. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні.

34. Правові основи забезпечення захисту дітей під час військових дій.

35. Правові основи державної молодіжної політики.

36. Нормативно-правові засади створення необхідних умов соціального розвитку молоді України.

37. Соціальний захист дітей та молоді в Україні.

38. Право на житло – конституційне право кожної дитини.

39. Основні соціальні права дітей та молоді на користування та володіння житлом за міжнародними документами та законодавством України.

40. Забезпечення прав дітей-інвалідів на навчання, працю, матеріальне, соціально-побутове та медичне обслуговування.

59. Соціально-правова допомога сім'ям з хворими дітьми.

60. Пенсійне законодавство України.

61. Правовий захист людей похилого віку.
62. Захист Вітчизни – конституційний обов'язок громадян України.
63. Пенсійна реформа в Україні.
64. Правові основи військової служби в Україні.
65. Правовий статус військовослужбовців.
66. Права та обов'язки військовослужбовців.
67. Основи державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців.
68. Основні пільги, встановлені державою для військовослужбовців.
69. Соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей.
70. Правовий статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Кодекс законів про працю України // *Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.* [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08;>

3. Житловий кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, Додаток до № 28, ст. 573. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text;](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text)

4. Про зайнятість населення: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 24, ст. 243. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

5. Про прожитковий мінімум: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 38, ст. 348. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>

6. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 48, ст. 409. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

7. Про основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст. 19. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

8. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 19–20, ст. 159. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text>

9. Про охорону праці: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 49, ст. 668. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

10. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994,

№ 27, ст. 218. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>

11. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 29, ст. 228. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>

12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

13. Про оборону України: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст. 106. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

14. Про Збройні Сили України: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст. 108. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

15. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 385. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

16. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст. 190. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

17. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст. 425. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

18. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року, ратифікована із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062

19. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_044

20. Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики № 117. Конвенцію ратифіковано Законом № 692-VIII від 16.09.2015. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_016#Text

21. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права. Права людини. *Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73* [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

22. Право Європейського Союзу: підручник / кол. авт., за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.

23. Вакуленко В. М. Соціальний захист населення України: [Навч.Посіб.] / за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого // К. : Вид-во НАДУ; Вид-во«Фенікс». 2010. 212 с.

24. Жуковська А. Ю. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2012. 250 с.

25. Климанська Л. Д., Савка В. Є., Хома Н. М. та ін. Соціальна політика : навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Пічі, Я. Б. Турчин. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : Новий Світ – 2000, 2015. 318 с.

26. Чеховська І. В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації : монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2013. 734 с.

Допоміжна

27. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів: дисертація. 2020. ЛьвДУВС. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3510>

28. Бортник Н. П., Малець М. Р., Капітан О. І. Принципи державного управління в сфері міграції. Науково-практичний журнал. Право.ua. 2018. № 3. С. 184–191.

29. Герасименко Г. В. Концепція соціальної держави: еволюція 178 наукових поглядів і сучасні виклики. Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки». 2012. № 3. Т. 1. С. 202–205.

30. Гриненко А. М. Соціальна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. К.: КНЕУ. 2003. 309 с.

31. Грузева В. Ю Соціальне становище України та шляхи вдосконалення системи управління соціальною сферою. URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58455.doc.htm

32. Капітан О. І. Законодавче гарантування соціальних прав людини як основа формування правової держави. Європейські перспективи. 2018. № 1. С. 197–200.

33. Капітан О. І. Адміністративно-правові засади соціальної політики щодо захисту сім'ї та дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Volume 2. № 1. С. 242–247. (Словацька Республіка).

34. Капітан О. І. Правове регулювання соціальної сфери: сучасний стан та напрями удосконалення. *Наше право*. 2019. № 4. С. 54–60.

35. Kapitan O. Prospects for development and improvement of the social sphere. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. Volume 1. № 6. С. 112–117. (Словацька Республіка).

36. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12.

37. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Розвиток соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 344–349.

38. Сітнік С. П. Державна сімейна політика: міжнародний аспект // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 25, ч. 2. 2019. С. 120-123.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

1. Верховна Рада України: офіційний веб-портал парламенту України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>

2. Кабінет Міністрів України. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/>

3. Офіційний вісник України. – Режим доступу : www.gdo.kiev.ua.

4. Статистика України: науковий журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Зміст та структура навчальної дисципліни.....	6
Розділ 1. Особливості нормативно-правового регулювання соціального розвитку України.....	8
Розділ 2. Правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціально політики України.....	23
Розділ 3. Правове регулювання соціально-трудоких відносин в Україні.....	38
Розділ 4. Правове регулювання соціальної політики в сфері захисту прав сім'ї та дітей.....	57
Розділ 5. Особливості нормативно-правового забезпечення соціального захисту окремих верств населення України.....	81
Питання до заліку.....	105
Рекомендована література	108

Навчальне видання

ПЕРЕВАЛОВА Людмила Вікторівна
ЛИСЕНКО Ірина В'ячеславівна
ЛИСЕНКО Андрій Миколайович
ГАРЯЄВА Ганна Михайлівна

**ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ**

Навчально-методичний посібник
для студентів другого (магістерського) рівня підготовки
спеціальність 232 Соціальне забезпечення

Відповідальний за випуск Лисенко І. В.
Роботу до видання рекомендував Кіпенський А. В.

В авторській редакції

План 2023 р., поз.108

Підп. до друку 18.01.2024. Формат 60×84 1/16. Папір офісний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 5,81.
Наклад 150 прим. Зам. № 10/01/24. Ціна договірна

Видавець і виготовлювач: ФОП Панов А. М.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виробників і розповсюджувачів видавничої продукції серія
ДК № 4847 від 06.02.2015 р.
м. Харків, вул. Жон Мироносиць, 10, оф. 6
тел. +38(057)714-06-74, +38(050)976-32-87
copy@vlavke.com